

FILOZOFIJA

Pregled nastavnih jedinica za mesec septembar

1. Ime i pojam filozofije
2. Najvažnija filozofska pitanja i područja ispitivanja
3. Osnovne filozofske discipline
4. Odnos filozofije prema mitu i religiji
5. Istorija filozofije i njena periodizacija
6. Pojam antičke filozofije i njena podela
7. Kosmološki period : Tales, Anaksimenes i Anaksimandar
8. Heraklit iz Efesa – učenje o logosu i vatri

1. IME I POJAM FILOZOFIJE

Reč filozofija potiče od grčke reči sofija što znači mudrost i reči filos što znači prijatelj, ljubitelj. Filozofija je dakle ljubav prema mudrosti, težnja ka mudrosti, ne mudrost sama po sebi. Pod uticajem nemačkog i latinskog jezika kod nas je u upotrebi izraz filozofija i filozof, a ne filosofija i filosof. Stari Grci su smatrali da su samo besmrtni bogovi zaista mudri, a da običan smrtnik može samo da teži mudrosti. Zašto se uopšte javlja potreba za filozofijom?: Filozofija nastaje kao izraz čovekove svesne brige za sopstveni opstanak. Još kod starih Grka javlja se ta potreba da se razumom, snagom ljudskog duha uredi ljudski svet, da se razume čovek i njegov položaj u tom svetu . Baveći se filozofijom čovek preuzima odgovornost za smisao sopstvenog života kroz prevazilaženje duševnih i životnih kriza postojanja.

U tom smislu filozofija je racionalno, metodska i sistematska ispitivanje stvarnosti . To podrazumeva razumevanje, objašnjavanje i vrednovanje sveta i čoveka u njemu. Filozofija je :

- životna mudrost
- ispitivanje čovekovog položaja u svetu
- istraživanje pravila ispravnog mišljenja
- traganje za Apsolutom, za Bogom ,jer kako je tvrdio Sokrat, neistražen život nije vredan življenja.

2. NAJVAŽNIJA FILOZOFSKA PITANJA I PODRUČJA ISTRAŽIVANJA

Filozofska upitnost je po svojoj prirodi kreativna, ona sve dovodi u pitanje. Platon ističe u dijalogu „ Tetet ” da je čuđenje izvor filozofije i da je čežnja za mudrošću neugasiva iskra u čoveku. Aristotel u svom delu „ Metafizika” govori o tome da svi ljudi po prirodi teže ka saznanju. Mežutim, treba istaći da nije svako čuđenje filozofsko. Suština filozofskog čuđenja je u tome da ono što nam se čini poznato ne znači da je i saznato. Osim radoznalosti i čuđenja u filozofiji je važna i sumnja.

Cilj te sumnje je otkrivanje istine. Nafilozofsko razmišljanje po0kreće i briga, tedskoba, očajanje i volja za smislom, kao i strah od prolaznosti života. Osnovna filozofska pitanja su :

- Zašto nešto jeste a nije ništa?
- Da li je svet nastao ili je večan:?
- Šta je osnova svega postojećeg?
- Šta je smisao čovekovog života?
- Koje su granice saznanja ?
- Postoji li besmrtnost duše ?
- Postoji li Bog ? itd.

Konačnih odgovora na ta i mnoga druga pitanja nema, ali to ne umanjuje značaj pitanja.

3. OSNOVNE FILOZOFESKE DISCIPLINE

Svaka podela na filozofske discipline je uslovna. Prva folozofska disciplina je :

a) O n o l o g i j a ili nauka o biću. Njena osnovna pitanja su :

- Zašto nešto jeste onako kako jeste?
- Šta je u osnovi svega postojećeg ?
- Šta je biće a šta je nebiće ?
- Može li nebiće da jeste ?

Šta je to sve što postoji : bitak, bivstvovanje, univerzum, apsolut, stvarnost, Jedno, sve ? O biću se jednostavno može reći da ono jeste.

b) G n s e o l o g j a ili nauka o saznanju. Sa pitanjima o biću usko je povezano i pitanje o saznanju. Gnoseologija je filozofska disciplina koja izučava poreklo, razvoj, predmet i mogućnosti saznanja. Samo saznanje je proces istraživanja istine.

c) Filozofska a n t r o p l o g i j a se zanima za čovekov svet. Za antropologe je od ključnog značaja šta je priroda napravila od čoveka? Ili nam može nešto reći o čoveku samo njegova društvena istorija. Filozofska antropologija nije celokupno znanje o čoveku. Čovekom se bave i psihologija, pedagogija, sociologija itd.

d) E t i k a ili nauka o moralu : etika je filozofija m,orala.Etos znači običaj, navika. Etika ispituje moralne norme,moralne principe, moralne vrednosti , smisao ljudskog života. Etički problemi ili pitanja su :

- Šta je Dobro ?
- Šta su moralni kriterijumi?
- Kako se ljudi moralno opredeljuju ?
- Šta su moralne sankcije ?

e) A k s i o l o g i j a je filozofska disciplina koja istražuje vrednosti. Vrednosti su u direktnoj vezi sa ljudskim potrebama. Izbor vrednosti određuje čovekov stav prema životu. Osnovna je podela na materijalne i duhovne vrednosti.

4. ODNOS FILOZOFIJE PREMA MITU I RELIGIJI

U početku je celokupno mišljenje bilo mitotvorno. Mit(kazivanje, pričanje) nastao je kao izraz čovekovog emotivnog odnosa prema svetu koji ga okružuje. Mitska svest

sebe ne doživljava odvojenu od objektivne stvarnosti. Ona meša javu i san, uzrok i posledicu . Zato čovek sve doživljava kao da njegov život podleže dejstvu tajanstvenih sila kojima on pripisuje ljudska svojstva. Za razvoj grčke filozofije značajni su mitovi koji su opisani u Homerovoj „ Ilijadi” i „ Odiseji” i Hesiodovoj „Teogoniji”. Mit se u grčkoj filozofiji zadržao kao metafora: racionalna misao izražavala se u mitskoj formi (pravda kao boginja Dike, Erinije kao čuvarke mere i granice, Helios kao simbol kosmičke vatre...)

Filozofija suprotstavlja logos mitu. Prvi grčki filozofi hteli su da posmatrajući svet oko sebe otkriju njegov logos, njegov smisao. Filozofski um posmatra svet da bi našao njegov smisao i to iz radoznalosti i radi zadovoljstva. Odnos religije i filozofije veoma je složen. Na neki način religija je veza između mita i filozofije. Filozofija i religija se naviše prožimaju u oblasti morala jer imaju naglašen etički karakter. Suštinska razlika između religije i filozofije je u tome što je filozofija racionalna , a religija je emotivna vezanost za Apsolut, za Boga. Religija i filozofija su do današnjeg dana ostale sudbinski povezane.

5. ISTORIJA FILOZOFIJE I NJENA PERIODIZACIJA

Poznato je da filozofska dela ne zastarevaju. U istoriji filozofije proučava se razvoj filozofije kroz vreme. U tom smislu ona je povezana sa opštom istorijom čoveka i čovečanstva. Za istoričara filozofije osnovni izvor i predmet proučavanja su originalna filozofska dela. Tu je reč je o svojevrsnoj filozofiji istorije filozofije. Zato se i kaže da je filozofska kultura izrazito istorijska. Istorija filozofije suštinski se razlikuje od istorije nauka. Čak i obični posmatrač može uočiti napredak u istoriji nauka. To nije slučaj sa istorijom filozofije. Na površini se istorija filozofije pokazuje kao mnoštvo raznih ideja, sistema, učenja i pravaca. U početku su istoričari filozofije samo izlagali vremenski sled filozofskih ideja i ne pokušavajući da istaknu neku umnutrašnju vezu među njima. Posmatrano istorijski raznolikost filozofskih ideja nikada nije bila štetna po samu filozofiju. Filozofiju upravo i pokreće ta raznolikost gledišta. Hegel je jedan od najpoznatijih istoričara filozofije. On je isticao da su dva principa najvažnija u proučavanju istorije filozofije:

a) Da se najpre utvrdi u kakvom odnosu stoji jedna filozofija prema okolnostima u kojima nastaje

b) Da se utvrdi kakav je odnos filozofije prema drugim oblastima duha kao što su to religija, moral, politika, književnost, umetnost, nauka itd.

Prema hegelu svaka filozofija je izraz svoga vremena u mislima. Od jedne filozofije ne može se očekivati više od onoga što ona znači u svome vremenu.

Glavni periodi u razvoju grčke filozofije su :

I Antička filozofija (od VII v.p.n.e. do 529. god. Kada je car Justinijan zatvorio sve filozofske škole u Atini)

II Srednjevekovna filozofija (od 529. god. do XV veka)

III Moderna filozofija (od XV veka do Hegelove smrti 1831. god)

IV Savremena filozofija ili posthegelijanska filozofija ili postmoderna

II KOSMOLOŠKI PERIOD

Filozofija je nastala u Joniji na maloazijskoj obali u gradu Miletu u VII veku pre nove ere. Prvi filozofi bili su Mileani Tales, Anaksimandar i Anaksimenes. Jonski filozofi su bili impresionirani prolaznošću u stvari. Nije ih zadovoljavalo objašnjenje da je svet proizvod borbe suprotnosti. Tragali su ne samo što je trajno, postojano u svim promenama. Postavljali su pitanje kako je sve po sebi? Šta jeste? Šta je osnovno, fundamentalno u svim promenama? To pitanje je bilo filozofsko. Jonski filozofi nisu istraživali ono što je bilo samo po sebi očigledno, a to je vešnost. Njih je interesovalo ono što stoji iza ove očiglednosti, a to je ono što je u promenama stalno. Pitanje je glasilo, šta je fizis? Za filozofe presokratovce fizis je bio vešnost, besmrtna osnova svega postojećeg: iskon, utok, istok, svega što se događaja, rađanja, umiranja i propada. Kad govore o prirodi, fizisu grčki mislioci govore o onome što je prvo, što je ARHE.

Arhe je ono što je prvo, osnovno, najvažnije, ono što je gospodar. Dok je kosmos univrezalni svetski poredak, fizis je ono iz čega sve nastaje i u šta se sve vraća. Fizis je vešnost živ dok kosmos nastaje i propada. Rađanje i umiranje postoji za pojedina bića, ali ne i za prirodu, fizis. Niti ima stvaranja iz ničega, niti potpunog uništenja. Grčki filozofi kosmolozi verovali su da je život nešto što je svemu svojstveno, da je materija oživljena, a to stanovište se zove hilezoizam. Miletski filozofi nisu imali predstavu o bogovima kao natprirodnim bićima, već su ih zamišljali kao prirodne sile.

TALES

Tales iz Mileta (oko 625-545. g. pre Hrista) smatran je za jednog od sedmorice mudraca koji su svojim praktičnim i moralnim poukama uticali na vaspitanje helena. Platon je isticao da je Tales bio prvi kojeg su nazivali filozofom. Osnovni stav Talesov bio je da u prirodi treba tražiti odgovore. Za njega je arhe, osnova svega postojećeg bila voda. Voda je seme iz kojeg se rađaja kosmos. Sve drugo propada, ali voda ostaje. Voda je po etak svemu. Zemlja pliva na vodi. Po etna pretpostavka za Talesa bila je da svet predstavlja jedinstvenu celinu i da stoga i objašnjenje sveta mora biti jedinstveno. Empirijskim rasuđivanjem i posmatranjem Tales je to jedinstvo sveta video u vodi. U njemu je vodu kao neembitnom bilo je i pre Talesa ali je on prvi od vode stvorio na sebi. Tales je prvi postavio kosmološko pitanje: Kakve stvari doista jesu? Sve stvari se hrane vodom, voda je klica iz koje nastaje kosmos. Za Talesa je voda bila nešto živo što i samo daje život. Voda prožima celi kosmos. Prvi je izrazio sumnju u mitološku sliku sveta. Pripisuje mu se izreka: „Najlepša stvar je svet jer je delo Božije. Najveći je prostor jer on obuhvata sve stvari. Najbrži je um jer on je svuda. Najsiromašnija je nužda jer vlada svima. Najmudrije je vreme jer ono pronalazi sve.”

ANAKSIMANDAR

Anaksimandar (oko 610 – 546 g.p.n e.) bio je mlađi Talesov prijatelj i sledbenik. Napisao je najstarije filozofsko delo „O prirodi”. Smatrao je da postoji bezbroj svetova i da sve što nastane mora i da propadne. Zato neprekidnom stvaranju ne sme da ponestane materijala. Taj materijal ili prana elo, arhe je apejron ili ono što je bezgranično. Apejron je nešto neodređeno po kvalitetu a nešto beskonačno po kvantitetu. Apejron je besmrtna i nepropadljiv. Apejron nije nijedna stvar, nijedno stvorenje. Iz njega kao arhea nastaju sva neba i svi svetovi. Apejron je neograničeno Jedno (u Jednom su sve suprotnosti). Dvojstvo je već nešto ograničeno, to je već po etak vidljivog sveta. Apejron je beskonačan i njegova veličina je nesamerljiva. Apejron je i bezvremen, jer je u njemu sadržano sve vreme. Svet je nastao vrtložnim kretanjem. Sve što je iz apejrona nastalo ono se u apejron i vraća po redu vremena. To je ciklična vizija vremena.

Svet nastaje tako što neodređenost postaje određena, dok je propadanje obrnuti proces ono što je određeno vraća se u neodređenost. Ovaj proces prate osnovne suprotnosti: toplo- hladno, suvo – vlažno. Suprotnosti su u stalnom ratu. U svetu su stvari u stalnom sporu jer svako nastajanje i nestajanje narušavanje nekog poretka i pravde. Kod Anaksimandra pojam nepravde i pravde nema moralno značenje. Stvari su krive prosto zato što postoje. Smatrao je da je izdvajanje je iz apejrona nepravedno i da stvari posle nekog vremena moraju da budu kažnjene. Kazna je nestajanje izdvojenosti stvari i njihovo vraćanje u Jedno u apejron.

Anaksimandar je prvi filozofski razmišljao o fizisu, o prirodi jer je do pojma apejron došao apstraktnim razmišljanjem.

ANAKSIMEN

Anaksimenes (oko 588-525.g.p.n.e.) bio je prijatelj Anaksimandrov. On je ponudio jedno srednje rešenje za arhe. Prema njemu, suština kosmosa i svega je „bezgranični vazduh”. Prinos je aer bezgranični vazduh. Nalik je vodi jer od njega sve zavisi ali je i neograničen neiscrpan pa je u tome sličan apejronu. Kao što nas duša odražava tako i dah, pneuma, vazduh okružuje čeli kosmos. Danas je moderan izraz gas da se označi osnovna kosmička supstancija. Vazduh je, dakle, za Anaksimena duša sveta. I bogovi božanske stvari nastaju iz vazduha. Vazduh je životna pratvar. Kada je vazduh jednako raspoređen on je nevidljiv i tada je sličan apejronu. Kada je razređen i zagrejan sličan je vatri. Vazduh u sebi sadrži suprotnosti: hladan je kad se sabija i zgrušava a topao kad se razređuje i opušta. Anaksimenes je identifikovao dušu i vazduh pod uticajem da smo živi dok dišemo: „Kao što je naša duša vazduh i kao takva upravlja nama i stvara od nas jedinstvo tako i dah i vazduh obuhvataju i nose čitav kosmos”.

Dakle, Mileani su za etnici filozofije prirode. Postavili su problem bita u filozofiji, postavili su i problem kretanja, ali jer zato problem saznanja bio samo nagovešten.

HERAKLIT IZ EFESA

Heraklit iz Efesa (oko 540-480.p.n.e.) bio je uveden po svojim jezgrovitim aforizmima koji su esto bili nerazumljivi. Zbog toga su ga nazivali i mračnim filozofom. Pored Pitagore on je bio prvi koji je koristio termin **filozof**. Heraklit je cenio samo ono znanje koje je bilo bitno, suštinsko. Bio je pod uticajem miletskih filozofa, posebno Anaksimena. Anaksimena je isticao ideju o neprestanom toku, kretanju, promeni. Kosmos je izraz neeg živog jer je njegova suština ve nitok. Tu misao o ve nitom kretanju prihvatio je i Heraklit. Meutim on nije video suštinu kosmosa u vodi i vazduhu, budu i da i jedno i drugo teže smirivanju što je blisko smrti. Šta onda ini suštinu života, njegovu supstancu? Za Heraklita je to vatra (oganj, toplota, sagorevanje) kao osnovna supstanca sveta.

Heraklitov stav je da ako svi slušamo **logos**, onda se svi moramo složiti da je sve Jedno – ve nitno živa vatra. On kaže: „Ovaj svet, isti za sve, nije stvorio nijedan ovek niti bog, ve je on bio, jeste i bitno ve nitno živa vatra koja se sa merom pali i sa merom gasi.”. Pritom se ta vatra ra a iz vazduha, vazduh iz vode, voda iz zemlje. Tu je prisutna vizija o ve nitom kružnom kretanju u prirodi. Dakle, za Heraklita, svet ne gori niti se gasi, on se sa merom pali i sa merom gasi. Heraklit prvi afirmiše helenski princip mere u filozofiji. Govorio je da je vasiona ogromna i da postoji samo jedan svet. Taj svet je istovremeno i Jedno i Mnoštvo. Ta napetost izme u suprotnosti drži svet na okupu. Iako su stvari, prema Heraklitu, u stalnom toku one izgledaju kao da su postojane zato što se pridržavaju tog principa mere tj. Logosa. U svemu je samo promena stalna. Kako kaže filozof naporno je istrajavati u istom stanju tako da je promena pravi pedah, odmor. Vatra i voda treba da su u stalnoj ravnoteži. Ako jedna od njih prevagne nijedena stvar ne e ostati ista. Zakon svake promene je logos. Da bi se taj logos shvatio potrebna je mudrost. Suština mudrosti je, za Heraklita, shvatti da je smisao promene nepromenljivost. Ko sluša logos shvata da je sve Jedno i Jedno je sve.

Mera i ologos održavaju neku stalnost u ve nitom toku i promenama. Ništa ne može biti odre eno niti stalno ako nema mere. Stav „Panta rei” ili sve te e sve se menja, nikada ne možeš dva puta u i u istu reku. Jedno je sklad i jedinstvo suprotnosti. Rat je otac svega, govorio je Heraklit. Borba i logos vladaju ovek, društvom i prirodom. Mnoštvo koje ljudi ulima opažaju u stvari je Jedno. Suprotnosti, u krajnjoj liniji leže u harmoniji u skladu, razmeri i logosu.

Heraklit se smatra ocem dijalektike kao teorije o kretanju, borbi suprotnosti, promenama, kružnog kretanja, ve nitog vra anja istog. Zbivanja u prirodi su cikli na

smenjuju se dan i noć, godišnja doba, mese eve mene... Kakvo je onda bilo Heraklitovo shvatanje oveka?

Ljudi treba da se vaspitavaju i u to i da žive prema umu. Tako se shvatiti da je jedinstvo iznad mnoštva i da su sve stvari međusobno povezane. Prema njemu samo su bogovi mudri a smrtni ovek može samo da teži mudrosti. Zato je sebi postavio veliki cilj i zadatak a to je da istraži samog sebe.

Znao je Heraklitov je veliki, posebno u tome što je pokrenuo problem kretanja. On je shvatio biće kao jedinstvo kao Jedno kao kretanje koje se odvija kroz borbu suprotnosti. Kako sam kaže: „U prirodi sve teži ka suprotnosti i iz toga se stvara sklad a ne iz jednakoga.”.

PARMENID IZ ELEJE

Parmenid (540-480) je najpoznatiji filozof iz Eleje. Bio je veoma cenjen među filozofima. Napisao je slavnu filozofsku poemu „ O prirodi ” u stihovima. U toj poemi Parmenid govori o dva osnovna puta saznanja. Jedan je put istine ili mišljenja a drugi je put mnjenja ili privida. Onaj prvi put je put za filozofa, put istine. Na putu istine ima mnogo znakova koji ukazuju da je biće nešto nestvoreno, nepropadljivo, nepokretno i bez kraja. Za Parmenidove prethodnike priroda ili fizis je nešto što se rađa i raste kao iz neke klice ili semena. Međutim Parmenid ne koristi tu reč fizis već biće. Biće jeste, nebiće nije. Samo ono što jeste može da se misli. Zato nema razlike između bića i mišljenja. Nema ni ego osim bića te tako nema ni uzroka bića koji bi mu prethodio. Biće je za Parmenida jedno, celina, plenum. Biće je nepokretno, celovito, nepromenljivo, nedeljivo i završeno. Biće je u večitosti sadašnjosti – bezvremeno. Prema Parmenidu, ono što ljudi smatraju vremenom ista je zabluda. Biće nema prekida praznine. Ono je kontinuirano. Kako na jednom mestu kaže filozof: Pravda osvjetnica ne popušta svoje lance a ne dozvoljava ni rađanje ni smrt nego vrsto održava ono što jeste. Grčki filozofi su smatrali da je kosmos poredak koji održava pravda.

U biću nema praznog prostora niti izvan njega. Posledica tog stava je da nema ni kretanja. Za Parmenida je promena iluzija. On jednostavno tvrdi da ako se Jedno uzme ozbiljno onda sve drugo mora da se poriče. Prazan prostor, kretanje, vreme sve su to iluzije. Smrtnici su u svojoj naivnosti nadenuili imena raznolikim stvarima. Odbacivši kretanje Parmenid je odbacio čitav pojavni svet. Nasuprot Heraklitu koji je veličao na elu protivurečnosti, Parmenid se držao na elu identiteta. Parmenid kaže u svojoj poemi: „ Ti ne eš bez bića u kojem je to izraženo pronaj i mišljenje jer nema ni čega izvan bića, pošto je sudbina Ananke okovala biće tako da ono jeste jedinstveno i nepokretno.”.

ZENON IZ ELEJE

Zenon je bio Parmenidov uenik. Pokušao je da dokaže uiteljeve teze o biu kao Jednom pomoću aporija. Aporije su paradoksi ili bezizlazne zamke u mišljenju. Oblikovao je dokaze o:

- nepopstojanju mnoštva
- nemogu nosti beskona nog deljenja
- nemogu nosti kretanja

Zenon je pokušao da pokaže razliku između onog što jeste i onog kako nam se čini. Postavljaju se pitanja :

- Da li je celina mnoštvo pojedina nih stvari?
- Ili postoji mnoštvo jedinica?
- Da li se iza mnoštva krije Jedno?

Prema Zenonu, nešto ne može istovremeno da bude deljivo i da bude Jedno. On je bio spreman da odustane od parmenidovske puno e bi a i da prihvati mnoštvo u k o l i k o b i m u n e k o o b j a s n i o s u š t i n u j e d i n i c e t o g m n o š t v a. Ukoliko bi nešto moralo postojati moralo bi da bude Jedno, a ako je Jedno ne može da bude telesno, jer ako je telesno moralo bi da ima delove i tako ne bi više bilo Jedno. Koje su to aporije po Zenonu?

- Dihotomija: beskrajna deljivost prostora- postoji mnoštvo bi a i svima je veli ina beskona no deljiva. Radi se o beskona noj deljivosti ograni enih veli ina.
- Ahil i kornja a : dokazuje se da brzonogi Ahil ne može da stigne kornja u
- Strela : dokazuje se da strela ne leti ve miruje, jer ako je svaka stvar u mirovanju ako zauzima neko mesto, onda se ta stvar ne može kretati.. Kretanje je antilogi no neizrecivo i alogi ko – neiskazivo smislom. Ako vreme delimo na trenutke ono nije vreme nego samo suma bezvremenih jedinica . Tako i ako se prostor može podeliti na beskona ni broj ta aka, kao što su tvrdili pitagorejsci, onda je svaka linija sastavljena od beskona no mnogo ta aka pa i linije kojima ide strela, ali ako je ta ka ništa – nula onda je zbir nula neizreciv. Smisao Zenonovih aporija je da je u osnovi svih kretanja nepokretno bi e, a da je kretanje iluzija.

Posle Heraklitove ve ne promene i Parmenidovog nepokretnog Jednog ostaje otvoreno pitanje može li se obuhvatiti Jedno i Mnoštvo, kretanje i nepromenljivost? Svi filozofi su do tada razmišljali sa stanovišta Celine i ona im je bila najvažnija. Pretvaranje bi a u ništa jedan je od osnovnih problema metafizike. Problem kretanja je jedan od najtežih fiklozofskih problema. Sam Parmenid je isticao da ovek ne može da prona e smisao života ako živi u prividnom svetu, ukoliko sledi put mnjenja, zabluda, prolaznosti, a ne put istine i znanja na koji mu ukazuje njegov um.

ONTOLOŠKI PLURALISTI

PITAGORA I PITAGOREJCI

Nema dovoljno podataka na osnovu kojih se može tvrditi kakav je bio stvaran odnos između u elejske i pitagorejske škole. Neki tvrde da su elejski mislioci pripadali pitagorejskoj školi. Život Pitagore obavljen je legendama.

Poreklom je Jonjanin sa ostrva Samosa. Mnogi su ga smatrali natprirodnim biemve 50 godina nakon njegove smrti. Bio je matemati ar, prirodnjak muzi ar, filozof, logi ar, osniva religiozno-filozofskog bratstva. Ako bi se veli ina filozofa merila prema njegovom uticaju na savremenike, onda je Pitagora bio najve i gr ki filozof. Njegov uticaj na gradove u Južnoj Italiji bio je ve i nego uticaj Platon i Aristotela na savremenike. Njegovo ime izgovaralo se sa najve im poštovanjem. Pitagora je prvi upotrebio re filozof. Sebe je smatrao filozofom, a ne sofistom jer je težio znanju. Nije ostavio zapise, a svedoci su bili obavezni da ute.

U gradu Krotonu u Južnoj Italiji, tada je to bila Velika Gr ka, osnovao je školu za elitu koja se bavila i politikom. Svetkovali su kult boga Apolona. Nije bilo više od 300 lanova. U zajednicu se stupalo nakon detaljnog ispitivanja. Proveravani su visprenost, znanje i poslušnost kandidata, kao i njihova sposobnost da uvaju tajne. Polagan je zavet utanja ili aporeta. Punih pet godina u enici su slušali u iteljevo izlaganje, a da nisu smeli da ga vide. Predavanja su se držala no u, prilikom kojih je Pitagora govorio skriven iza paravana. Imovina je bila zajedni ka. Zajednica je bila:

- filozofsko-matemati ka škola
- aristokratska zajednica koja se borila protiv demokratije ali i tiranije

Pitagorejsko bratstvo je imalo dva cilja : moralni i prakti ki. Pitagora je najviše podu avao o životnoj mudrosti i pravilima ponašanja. Zahtevala se vernost, poslušnost, umerenost, isto a, samokriti nost. Unutar zajednice svi su bili jednaki, jer su se pokoravali istim moralnim vrednostima. Treba ista i i da je prijateljstvo pitagorejaca bilo neraskidivo. Oni sami nisu nikada lagali jer su smatrali da svaka laž narušava božanski poredak. Niko ne može, prema njima, biti dobar ako ne vlada sobom i ako se ne uzdržava od materijalne koristi. Cil je bio :

- težiti boljem
- izbegavati zlo
- upravljati sobom

U enje o brojevima: Pitagorejci su broj shvatili kao princip kao suštinu stvari. Upoznati broj isto je što i upoznati svet. Broj sve odre uje i nikakva laž ne može da u e u broj. Broj je stalan, nepromenljiv, nikada ne vara. Za pitagorejce stvarnost se iskazuje brojevima i broj anim odnosima. Broj je, dakle, ono osnovno, praelement, arhe. Broj je izraz onoga što jeste i svojom istinitoš u omogu uje saznanje. Vrhunski

broj je broj deset (dekas). Tvrđili su da je broj deset savršen jer sadrži jednak broj prostih i složenih brojeva. Pitagora je izumeo figuru tetraksis i to je bila najvažnija tajna bratstva. Tetraksis je formula nebeske harmonije i simbolizuje figuru triangularnih brojeva.

Prvi oblici stvari su :

- monas – prvo jedinstvo. Jedan je simbol Boga kao delatni princip.
- dias – neodređeno dvojstvo nalik pasivnoj materiji. Svaka stvar ima monas i dias i njihovu povezanost.
- trias – trojstvo koje izražava celinu jer ima sredinu, po etak i kraj.
- tetras – etvorstvo kao savršenstvo dias (2+2)
- pet kao simbol braka (par i nepar)
- sedam kao simbol uspeha
- deset kao simbol savršenstva

Osnovna suprotnost kod brojeva je parno i neparno. Izme u suprotnosti nema sredine ali ima ravnoteže. Iz tog razloga je u harmoniji i itava stvarnost koja po iva na tim suprotnostima. Zna ajna je i Pitagorina teorema jer se u njoj postavlja problem iracionalnog broja.

Eti ko u enje: Pitagorejci su verovali da muzika pro iš uje dušu. Za njih je itavo nebo bilo harmonija i broj. U muzici je najlepša ona harmonija kad se tonovi razlikuju za oktavu. Pitagora je govorio i o harmoniji sfera tj. nebeskih tela za koju je tvrdio da je uje: spore planete proizvode niže tonove, a brže planete više tonove.

EMPEDOKLE (oko 490 – 430 g. pre Hrista)

Empedokle je pokušao da napravi sintezu izme u jonskog u enja o fizisu, Heraklitovog u enja o kretanju i ve noj promeni i pitagorejskog u enja o ograni enom i neograni enom. Najzna ajniji je za filozofiju njegov spis „O prirodi”. Empedokle isti e da saznanje ocrtava granicu izme u nas i sveta. Ljudsko znanje je odgovor na pitanje šta je život i šta je smrt? Empedokle u i da se nijedna smrtna stvar ne ra a i da samim time nema za nju kobne smrti. Postoji samo razlaganje onoga u stvarima što je u njima bilo pomešano. Zato su promene u svetu samo prividne, jer je ukupna stvarnost uvek ista. Prema Empedoklu, sve prolazne stvari oblikuju etiri korena, etiri elementa: vatra, voda, zemlja, vazduh. Ako se uzme u obzir da su ta etiri korena ve na, onda su ro enje, smrt, nastajanje i nestajanje samo iluzije. Po prvi put se u gr koj filozofiji odri e stvarnost ro enju i smrti. Postoji samo stvarnost promene. Život je mešavina korena svih stvari, a smrt je njihovo razlaganje. Ništa ne može nastati iz ni ega, ali ni nešto ne može sasvim nestati, tvrdi Empedokle. Ova etiri korena stvari su me usobno jednaki jer su ve ni. Koreni su ve ite konstante u prirodi.

Zato se kaže za Empedoklovu ontologiju da je ona pluralistička, jer ima više načela. Osnovne sile koja spajaju i razdvajaju ova četiri korena jesu ljubav i mržnja. Ljubav i mržnja su veštici kaže Empedokle. Ljubav kao dobar princip sve drži na okupu. Mržnja kao loš princip sve razdvaja.

Kosmos se ponovo rađa i doživljava punu zrelost u vreme ravnoteže ljubavi i mržnje. Ljubav i mržnja su i nagonske sile u ovek. Zato ovekova sudbina, kaže filozof, ne zavisi od bogova već od toga kako su u njemu pomešani ti elementi. Na jednom mestu Empedokle kaže: „Veoma su ograničene ovekove moći i rasute po delovima njegovog tela. Smrtnici vide samo mali deo svog života i osuđeni su na brzu smrt, oni se podižu i rasipaju kao dani. Svako je osuđen na ono što je slučajno sreo. Prepušteni lutanju smrtnici se hvališu da sve znaju, a tako je teško da stvari budu višestruke, ušima, shvaćene umom.”.

ANAKSAGORA (500 - 428.g.p.Hrista)

Anaksagora je bio prvi filozof koji je došao u Atinu na Periklov poziv. Anaksagora govori o beskrajnom broju načela. Prema njemu, sve stvari su sastavljene od slikih delova ili homeomerija. Kosmos se saatoji iz tih sitnih delova ili semena koji su međusobno pomešani. Homeomerije su veštice. U početku je bio haos migma – početni haos koji podseća na Anaksimandrov apejron. Ti delovi su po kvalitetu jednaki. U stvarima su sva semena pomešana, a krajnji izgled stvari zavisi od semena kojih ima više. SVE JE SVUDA. SVE JE U SVEMU. U SVEMU JE DELI SVEGA. Pojavne stvari su gledanje nevidljivih stvari. Spojevi semena su smese ne jedinjenja, tvrdi Anaksagora. Seme je ono najsitnije što još ima osobine stvari. Svaka vidno opažljiva stvar može da se deli na sve sitnije delove, ali mora postojati neka granica deljivosti, smatra Anaksagora, koja ne bi mogla da se pređe a da se ne ugrozi samo postojanje stvari.

Stvari se kovitlaju i razdvajaju silom i brzinom. Da bi se došlo do pokreta i mešavine potreban je prvi pokret. Ime tog pokreta je NUS ili um. Prema Anaksagori, NUS se ni sa kim ne meša on gospodari vrtložnim kretanjem. Prvi pokret kosmos uređuje i formira NUS. NUS pokreće vrtložno kretanje a rotacijom počinje oblikovanje svetova. Kakve su osobine NUSA ili uma? NUS vidi Anaksagora kao prostornu sveprisutnost. On je neograničen, samovlasan, nepomešan ni sa kim i u svemu prevlađuje. NUS poseduje znanje o svemu-nalikuje Heraklitovom logosu. Zanimljiva je filozofova teza da su sva živa bića nastala iz klica koje su pale sa neba.

Anaksagorina filozofija uvod je u atomističku teoriju Leukipa i Demokrita.

ATOMIZAM LEUKIPA I DEMOKRITA

Atomizam rezimira dotadašnje ontološke teorije. Osniva atomizma je Leukip Jonjanin iz grada Mileta. Pominje se zajedno sa svojim još poznatijim u enikom Demokritom iz Abdere. I Leukip i Demokrit bili su pod uticajem Zenonovih dokaza o protivure nosti deljenja. Nisu prihvatili neograni enost deljivosti. Smatrali su da je u pojavnom svetu sve deljivo, ali u dubljem sloju stvarnosti deljenje mora da se ograni i.

Demokrit je tvrdio da bi e nije Jedno, kako kaže Parmenid, ve je bi e Mnoštvo. Bi e se satoji od atoma, nedeljivh estica. Ti atomi su materijalna supstancija sveta. Atomi su nedeljivi, nabijeni, tvrdi u njima nema praznine, ve ni su, neuništivi. Kosmos je izgra en od atoma. Jedno postoji i to Jedno je atom. Oko tih atoma, kaže Demokrit, mora da postoji praznina ina e bi bi e bilo nedeljiva gromada kao kod Parmenida.

Praznina je za Demokrita nebi e, ništa. Nešto ne postoji više nego ništa, kaže filozof. Svojim kretanjem sudaranjem i spajanjem atomi grade vidljive stvari i itave svetove. Demokrit je bio pod pitagorejskim uticajem kad je govorio o atomima kao ta kama jedinicama. Za razliku od ta ke, atomi imaju veli inu. Atomi nisu, dakle, ta ke ve geomerijska tela sa pravilnim i nepravilnim oblicima. Atomi nastaju mešanjem svetova prilikom ega se slu ajno sudaraju kre u i se sponatno sami od sebe. Atomi se sudaraju u praznini jer su im putanje nepravilne. Medjusobno se razlikuju po obliku, veli ini, položaju i redu. Ni Leukip ni Demokrit nisu pretpostavljali da atom ima neku težinu. Iz sudaranja atoma nastaje vrtlog, a iz tog vrtloga nastaju beskrajni svetovi. Kako isti e Demokrit, ljudi misle da postoje samo stvari jer ne mogu da vide atome. Atomi se mogu shvatiti samo mišlju, ali od njih, isti e filozof, zavise i život i smrt.

Atomisti ka teorija saznanja: atomisti koj ontologiji odgovara i teorija saznanja. ulno saznanje Demokrit je nazvao mra nim saznanjem. Zato su ulna saznanja samo mnjenja, konfuzna saznanja i verovanja. ulno saznanje Demokrit objašnjava teorijom sli ica. Predmeti neprestano ulima šalju sli ice satavljene od atoma. Istina je ipak u dubini i do pravog saznanja se dolazi istraživanjem, razmišljanjem, umom. Ceo atomizam prožima ideja uzro nosti. U svetu vlada apsolutna uzro nost i nužnost.

Demokrit je prvi za oveka rekao da je on mikrokozmos ili svet u malom.

Demokritov atomizam je sinteza celokupne dosokratske filozofije posebnoelejskog bi a i Heraklitovog u enja o kretanju. Prvi je istakao princip kauzaliteta (uzro nosti) u prirodi. Sam je govorio da bi više voleo da prona e neku kauzalnu vezu u prirodi nego da mu neko pokloni persijsko carstvo.

ANTROPOLOŠKI PERIOD

SOFISTI I PROTAGORA

Sve do pojave sofista grčki filozofi su se bavili kosmološkim problemima. Pitanja vezana za prirodu samog oveka bila su zanemarena. Ja anje političkog života u polisima premešta žižu interesovanja filozofa sa prirode na društvo..Sredinom V v.p.n.e. Atina postaje centar političke i, posebno nakon pobjede nad Persijancima. U Atini se uvršuje demokratija a sa njom i velike političke i intelektualne slobode. Do Sokrata su dominirala kosmološka pitanja. Sofisti i Sokrat usmerili su filozofiju prema oveku. Postaju važna pitanja : Šta je ovek? Šta je vrlina? Kakva je priroda pravde? Šta je politika? Kakav je smisao postojanja države? Nastupa period sofistike, odnosno period širenja naučne obrazovanosti. Sofisti su kao rapsodi poseivali velike helenske skupove , držali su klen besede i predavanja za koja su uzimali honorar. Cilj im je bio da pruže objašnjenja filozofskih uenja i tumaenja pesničkih dela. Tako sofist kao putuju i u itelj postaje profesionalni znalac mudrih stvari. Vremenom ime sofist dobija i pogrdno znaenje, jer su se neki sofisti služili jezičkim smicalicama sa ciljem da zbune protivnika. Re postaje moćno oružje i oruđe političke moći. Dakle, sofist je :

- U ovek
- U itelj nauke i političke veštine
- Plaeni u itelj besedništva

Više nije bila važna istina ili laž u nekom tvr enju ve da li se to tvr enje moglo braniti ili pobijati.

Kakav je bio predmet, metod i cilj sofistike? Glavni predmet sofistike bio je ovek. Izu avanje jezičkih, etičkih i gnoseoloških pitanja potiskuje kosmološki problem.Važan postaje ovek i njegov odnos prema svetu, a ne taj svet sam po sebi. Cilj sofističkog znanja nije znanje radi znanja, ve je cilj krajnje praktičan: znanje radi oveka i o oveku.Glavni cilj retoričke veštine je govor za i protiv. Do tada se verovalo da je logos –pravda i mera nešto što je utemeljeno u samom kosmosu i to su bile tradicionalne vrednosti.. Retorička veština svojim govorom za i i protiv narušava tu veru sve se relativizuje.

PROTAGORA- Protagorina je zasluga bila u tome što je oveka uinio predmetom filozofskih prouavanja. uvena je njegova izreka koja izražava suštinu sofistike: „ ovek je merilo svih stvari koje postoje da postoje , a koje ne postoje da ne postoje.”.Protagora nije smatrao da ovek u svakoj

prilici proizvoljno određuje vrednosti. On je manje više istraživao vrednosti kao nešto objektivno. Ali mu je sam Perikle dao da napiše zakone za pokrajinu Turijske. Protagora je bio mišljenja da sve postaje relativno u odnosu na ovek. Te su tako o stvarima moguće dva govora – za i protiv. Za Protagoru sofist je učitelj vaspitanja i vrline. Vrline su pravednost, razboritost, hrabrost i pobožnost. Bogovi su ljude obdarili osjećanjem stida i pravde kako bi mogli da žive zajedno, tvrdio je Protagora. Stid, pravdu i vrlinu bogovi su dali ljudima da bi nastala država. Uloga je sofista da vaspitaju i obrazuju duše mladih ljudi. Retorika je shvaćena kao metoda za postizanje ličnog ugleda u političkom i društvenom životu. Retorika je donosila slavu mudracu i moć uticaja na ljude. Iz činjenice da je ovek merilo svih stvari proizilazio je i etički relativizam. Protagora je to video na osnovu činjenice da svaka zajednica misli da su njeni običaji najbolji i da postoje različiti običaji vezani za ljude, žene, decu i starce.

Sokrat je osporavao ove stavove i sav svoj život i filozofski trud posvetio je borbi protiv relativizma sofističke etike.

Sofisti su odbacili staro verovanje u božansko poreklo ljudskih zakona i ustanova. Neki nisu imali i stav da ono što je bolje treba da pripada jačima. Sokrat se ovom stavu suprotstavljao tešom da moć i vlast treba da proizilaze iz Dobrog, a ne Dobro iz moć i vlasti.

S O K R A T(470-399)

Sokrat je simbol helenske filozofije i prekretnica u razvoju filozofije uopšte. U vreme Sokrata Atinjani su preplavili sofisti. On se borio protiv njihovog antropocentrizma, etičkog relativizma, ukazujući stalno na zlatno pravilo delfijskog proročanstva: Upoznaj samoga sebe. Govorio je da prirodu ne treba istraživati jer je ona već uređena svrsishodno i po volji bogova. Treba istraživati ovek i ljudski život sa ciljem da ovek što bolje upozna samoga sebe.

Sokrat nije bio za tiraniju Tridesetorice koja je zavládala nakon pobede Sparte u peloponeskom ratu. Zbog toga su Atinjani u Sokratu našli dežurnog krivca za ekonomsko i političko rasulo polisa. Činjenica je da je Sokrat odbijao da prijavljuje političke protivnike i nije hteo da ih hapsi i da u estvuje u donošenju smrtnih presuda protiv njih zbog čega je na sebe navukao mržnju nekih političara na vlasti što ga je koštalo kasnije života. Sokrat je bio idol omladine i jedini ovek kojeg je Pitija, uvena delfijska proročica, proglasila zas najmudrijeg ovek. Atine- sve je to izazvalo zavist i bes njegovih protivnika. Tužbu su podnela tri zlonamerna atinska građanina: Anit, Likon i Melet. Tužba je glasila:

- 1) Sokrat krivo radi i predaleko ide kad ispituje ono što je pod zemljom i što je na nebu i kad lošiju stvar pravi boljom i kad druge istom u i
- 2) Sokrat je kriv što kvari omladinu i što ne veruje u bogove u koje veruje država, nego u druga neka nova bi a – demone.

Sokrat se branio dostojanstveno i staloženo i logično je odbranio sebe od optužbi. Prvo se odbranio da on nije bezbožnik, jer sluša svoj unutrašnji božanski glas, svog demona. Drugo, njegova iskrena namera je da popravlja, a ne da kvari ljude. Sokrat zaključuje, kako bilo dobro da je svi drugi popravljaju, a da je samo on kvari. Atinski sud nije shvatio Sokratovu filozofsku veličinu. Porota koja je imala 501 glas osudila ga je većinom na smrt. Sokrat je bez straha, mirno i dostojanstveno, 399. g.p.n.e, popio otrov kukute i umro, iznevši tako na zao glas Atinu da je pogubila svog velikog filozofa. Svojom držanjem potvrdio je svoj stav da je filozofija veština umiranja. Mada je mogao da pobjegne, Sokrat je ipak izabrao smrt. Time je htio da pokaže da zakone polisa treba poštovati nasuprot sofistima koji relativiziraju moralna da je dobro činiti samo ono što pojedincu donosi korist. Za vrlo kratko vreme Atinjani su se pokajali zbog ubistva filozofa. U znak žalosti zatvorili su vežbališta, pozorišta, gimnazije i stadione. Njegovi tužitelji, Anit i Likon su prognani, a Melet je ubrzo osuđen na smrt.

SOKRATOVO UČENJE O VRLINI.

Sa Sokratom glavni predmet filozofije postaje čovek, odnosno njegov moralni život. Smatrao je da neistražen život nije vredan življenja. Iz tog razloga je utemeljio etiku kao istraživanje ljudskog života i njegovog smisla. Smatrao je da je čovekova duša u neprestanoj agoniji tražeći odgovor na pitanje: Šta je vrlina? Šta je Dobro? Traženje odgovora na ovo pitanje osnovno je obeležje Sokratovog duhovnog života.

Osnovna teza Sokratove etike je **v r l i n a j e z n a n j e**. Sokrat je znao da je najteže navesti ljude da shvate povezanost znanja i vrline: Niko ko zna šta je Dobro ne može da čini nešto loše. Niko ne greši svojom voljom. Znanje Dobra i dobro delovanje su identični. Otkrivanje **l a ž n o g z n a n j a** o tome šta je Dobro Sokrat je shvatio kao svoju službu Bogu. Sokrat je uviđao da između znanja i delovanja u čovekovom moralnom životu vlada velika napetost... Ako vrlina može da se učini, onda je ona utemeljena u znanju. Sokrat zaključuje:

- Vrlina je manifestacija uma
- Vrlina je znanje – ona je ustvari jedna

- Ako su sve vrline znanje, one ine jedinstvo
- Ako je vrlina znanje, ona se može naučiti
- Vrlina se može postići, jer se može naučiti

Jedno je isto biti pravedan i znati šta je pravednost. Kod ljudi postoji jednaka sklonost vrlini i dobrom i to treba razvijati. Pravi pojam vrline sastoji se u poznavanju onog što treba učiniti. Suština Sokratove etike je jedinstvo teorijskog znanja i praktičnog delovanja.

Sokrat pokazuje da vrlina nije ni dar prirode, ni nešto spolja nametnuto čoveku, nego se ona izgrađuje znanjem etičkih normi. **NIKO NE GREŠI NAMERNO.**

Za Sokrat nije ništa jače od uma. Požuda ne sme da savlada čoveka. O čoveku se tada sudi kao da je rob: čas njime vladaju strasti, čas uživanja, čas naslada i ljubav. Prema Sokratu stvari treba gledati drugačije: Kad čovek vidi šta treba učiniti on to i treba učiniti, jer zna šta treba, a ako čini zlo on misli da će mu zlo doneti neko dobro. Dakle, niko ne greši namerno već iz neznanja. Svako greši jer ne zna šta je dobro, a ne zato što ne čini dobro.

Moralno i duhovno usavršavanje bilo je sadržaj Sokratovog života. U prosuivanju moralnih vrednosti čovek ne može biti merilo svih stvari.

Čovek mora da shvati samoga sebe kao smrtno biće i da je kao takav nesavršen i da mora doživotno da se usavršava. Znanje mora da pokaže svoju moć, ne u tome koliko je korisno, već koliko može učiniti čoveka boljim i moralnijim.

Na koji je način Sokrat delovao, na koji je način podsticao ljude da se bore za svoju dušu: Smatrao je da se to postiže mudrošću i saznanjem. Bio je ubeđen da su bogovi prisutni svugde i da znaju sve rečeno i učinjeno.

SOKRATOV METOD

Sokratov cilj je bila samospoznaja. Do te samospoznaje dolazi se kroz razgovor, putem dijalektike ili veštine vođenja razgovora. U Atini je cvetala najveća sloboda govora. Sokrat je bio divan primer te govornosti i besedništva. On se nikada nije hvalio svojom mudrošću. Pretvarao se čak da ništa ne zna: „Znam da ništa ne znam” bila je njegova deviza. Koristio se ironijom da bi pretresao lažno samopouzdanje ljudi. Voleo je da postavlja ljudima pitanja, ne otkrivaju i svoje mišljenje. Ironija je negativna metoda čiji je cilj da ukaže na čovečje neznanje. Ovom ironijom Sokrat se nije služio da bi ismejao svog sagovornika, naprotiv. Nakon ironije sledila je mejeutika kao pozitivna metoda. Njen cilj je izazivanje kritičkog mišljenja i samoispitivanja. Sokrat je težio pouzdanom saznanju koje daje dijalektika ili veština raspravljanja. Dijalektikom se dolazi do pojmova koji izražavaju

suštinu stvari.. Pojam je nau ni i moralni cilj dijalektike. Pojmovi su u znanju koje nije nešto od ju e do sutra ,ve je trajno. Sokrat je verovao da jasno saznanje istine sigurno vodi ispravnom na inu života. Razotkrivanje lažnog znanja Sokrat je video kao svoju službu bogu. Važno je ista i da je Sokrat bio u itelj jednom od najve ih filozofa svih vremena Platonu.

PLATON (427-347)

Kako kaže filozof Hegel, Platonova dela su nešto najlepše što nam je sudbina sa uvala od starog doba. Platonova misao da je ovekov život jednak njegovom delu može se najbolje primeniti na njegov životni put. Platon je napisao 34 dijaloga . U sokratskom periodu svog filozofskog stvaralaštva pisao je o Sokratovom životu bave i se problemima morala, pravednosti, prijateljstva, hrabrosti, razboritosti i pobožnosti. Poznati su dijalozi : Gozba-ili o ljubavi, Fedon- ili o duši, Fedar- ili o lepom, Država – ili o pravednosti, Sofist- ili o znanju, itd. , Odbrana Sokratova i 14 pisama.

Iz Platonovih pisama vidi se da se zanosio politi kom i državni kom karijerom, ali ga je Sokratovo pogubljenje i tiranija Tridesetorice odvratio od tog poduhvata. U svojim dijalozima Platon je razvio svoju ontologiju ili teoriju o idejama, gnoseologiju, psihologiju i politi ku filozofiju.

Za Platona filozofija je ljubav prema svemu što je izvrsno. Bogovi sve znaju i pa ne moraju da vole mudrost. Filozofija je tako e i preobražaj ljudske duše i njeno uzdizanje iz mraka ka svetlu božanskog sveta. Platon je isticao da su um i razboritost ono što je božansko u nama.

PLATONOVA TEORIJA IDEJA :

Sama re eidos, ideja, zna i : lik, oblik, forma, osnova, suština. Ideje su ono što bi stvari trebale da budu a što promenljivosti stvarnosti nikada ne mogu postati. To nije zato tako što stvari to ne mogu da ostvare zbog neke svoje manjkavosti, ve stvari to nikada ne mogu . Zato ideje i postoje da služe za ogledanje . One su neka „orijentaciona ta ka” za opažanje stvari. Kao takva, ideja je izvu ena iz stvari i zato u njoj ni ne može biti prisutna. Kod Platona ideja ima ontološki smisao- ona je :

- Rod
- Obrazac, uzor, paradigma
- Prapo etak, arhe
- Uzor

Ideje su ve ite prasliske bi a. Bez ideje nije mogu e razlikovati stvari. I d e ja

Je ono suštinsko što omogućuje lik oblik. Ideja je jača od bitnih stvari koje su slabije bitne. Osnovno pitanje Platonove filozofije i teorije ideja glasi:

KAKO JE MOGUĆE ONO OPŠTE U SVETU U KOJEM PEOVLADAVA ONO POJEDINA NO, POSEBNO ?

Opžanje stvarnosti bilo bi tačno kada bi tu stvarnost shvatili kao bitnu, ali nije tako. Stvarnost jre za Platona privid. U svetu privida sve se menja sve teče, ali na tome se ne može ostati. Bitni svet je prolazan, konačan, nesavršen
IDEJA JE INTELEKTUALNO SUŠTASTVO KOJE JE U ONTOLOŠKOM SMISLU HUSIA(SUŠTINA) A U GNOSEOLOŠKOM SMISLU EIDOS.

- Biti savršen to je na bitna na koji npostoje ideje
- Biti stvaran to je na bitna na koji postoje realne stvari.

Da bi neku stvar saznali nije dovoljno da ona bude fizički prisutna, budući da to što se vidi mora da se razume. Dakle, vidljivost stvari ne povlači za sobom i njihovu razumljivost. Jezgro u obojima je odnos ideja i stvari. Između ideja i stvari mora da postoji neka sličnost u njihovom suštinskom sadržaju. To znači da postoji suštinska veza između vidljivog i nevidljivog, bitnog i nabitnog. **UM JE PRISUTAN U BITU.** Samo bog zna celinu bita. Filozof do celine bita dolazi misaono, logički, dok naučnik pokušava da celinu bita dosegne empirijski.

Podvojenost bitnog i nabitnog sveta označava se kod Platona kao **o n t o l o š k i d u a l i z a m**. Bitni svet je odraz nevidljivog sveta. Platonove ideje nisu nešto što se da opaziti u prostoru. Ideja se sagledava umom. Ideja neke stvari je skup njenih suštinskih osobina. Stvar možemo sa uništimo ali ideju neke stvari ne. Ideje nam pomažu da u haosu vidimo neki red te je ideja stvari njen zakon.

Platonov idealizam je **o b j e k t i v n i i d e a l i z a m** budući da ideje postoje objektivno i nezavisno od nas. Evo primera sa idejom lepoga: Ako ne bi bilo ideje lepoga tj. lepoga po sebi, već samo različitih lepih stvari, onda bi „ideja lepoga” bila prepuštena slučaju. Kakav je odnos ideja i bitnih stvari?

- 1) **PARUSIJA** – prisustvo-ideje prisustvuju u stvarima jer pomoću njih možemo da oblikujemo opšte pojmove
- 2) **METEZIS** – u estvovanjem stvari postaju bita ako ideje u estvuju u njima, bez ideje ne bi mogli da razlikujemo stvari.
- 3) **PARADIGMA**- ideje su primer, uzor prema kojem se oblikuju stvari.

Svet ideja nema direktan dodir sa bitnim svetom, on se ostvaruje preko razuma.

PLATONOVA DIJALEKTIKA KAO METODA SAZNANJA:

Suštuina dijalekti kog procesa saznanja je *s i n o p s i s* tj. sabiranje mnoštva u jedinstvu ideja. Dijalektikom se služio Platon da bi stigao do onoga što stoji iza pojavnog sveta. Na primer > Re „krug” je samo re a nije krug i definicija „kruga” je samo definicija a ne krug: tek krug do kojeg dolazimo u svome umu približava se ideji kruga. Zato kaže Platon da niko ne može odmah da do e do suštine. Prvo moramo da se bavimo re ima, definicijama. Dijalektika po iva na analogijama. Preko analogija otkrivamo odnos izme u stvari i kopija, pojave i suštine. Zato kaže Platon da je dijalektika najviši dar bogova, prava vatra Prometejeva. Obi an govor je okrenut pojavnom svetu, ali tek pomo u pojmovu možemo da sagledamo svet ideja. Svaka stvar ima vrsnu ideju koja ini njenu suštinu. Najviši stupanj dijalektike je posmatranje ideje Dobra. **TRI NAJVIŠE IDEJE SU IDEJA DOBRA, IDEJA LEPOG I IDEJA PRAVEDNOG.**

O IDEJI DOBRA

Ideja Dobra je nose a ideja Platonove ontologije. **NEZNANJE DOBRA JE NAJVE A OVEKOVA NESRE A.** Osnovno znanje je, kaže Platon, znanje Dobra. **SVE ZNATI JE BESKORISNO BEZ ZNAJA DOBRA.** Ispri ati mit o pe ini, U ovom mitu bitno je uo iti analogiju ize u sunca i ideje Dobra: vidljivost stvarnog omogu uje sunce, a mi s l i v o s t i d e j a omogu uje ideja Dobra. Dobro mora imati odlu uju i uticaj na mislivost bi a kao i svetlost na vidljivost stvari. Istina postoji po sebi jer je prožeta Dobrim. Zašto je ideja Dobra izabrana da bude na elo stvarnosti ? Mera je sastavni element Dobra : Sve što je odmereno je skladno. Sve što je skladno je i lepo i za duh i za o i. **DOBRO NOSI MERU, ISTINITOST I LEHOTU.** Dobro ini da nešto uopšte jeste, a nije ništa. Zato, prema Platonu, saznanje nije samo sebi cilj, ono je moralni poduhvat : saznanjem se duša uzdiže do Dobra.

Postoji i matemati ki aspekt teorije o idejama. Brojevi zauzimaju posredni položaj izme u ideja i stvari.

PLATONOVA GNOSEOLOGIJA I PSIHOLOGIJA

Platon se nije mirio sa spofisti kim shvatanjem da je istina relativna. Za Platona je problem saznanja pitanje moralnog vaspitanja. Smatrao je da dušu znanjem ideja treba naterati da se okrene Dobru. Najviši stupanj saznanaja je umno saznanje. Postoje slede i putevi saznanja:

- doksa- mnjenje, verovanje, naga anje
- episteme – znanje principa, znanje ideja

Put saznanja je kretanje iz pe ine ka svetlosti. Na putu saznanja najpre imamo muke sa re ima, pa sa defincijama pojmova ,onda sa zaklju ivanjem. Platon je bio ube en da sa one strane bi a postoji nešto neizrecivo kao što nije mogu e ni direktno gledanje u sunce..

Opažanje nije pravo saznanje. Pojedina ni, ulni predmet nije predmet znanja jer se ne može definisati. Istinito znanje mora biti znanje opšteg , znanje pojma. N o e z je znanje pojmova, znanje prana ela. ulne stvari su podložne promeni pa se nikad sa sigurnoš u ne može re i da one jesu.

PLATONOVA PSIHOLOGIJA- U ENJE O DUŠI

Platon je dušu posmatrao sa stanovišta ve nosti. Duša je posrednik izme u smrtnog i besmrtnog. Filozofija je, prema Platonu, preobražaj ljudske duše, uzdizanje iz mraka ka svetlu božanskog sveta.

Cilj pravog vaspitanja je oblikovanje ljudske duše. Duša iam tri dela:

- 1) Umn deo : logistikon- to je ovek u ovek
- 2) Voljni deo : lav- emocionalna strana oveka
- 3) Naagonski deo duše : zmaj- požude, strasti, nagoni
esto lav mora da brani oveka od zmaja.

U dijalogu „Fedar” Platon kaže da je duša krilata konjska zaprega iji je ko ijaš um, beli konj je volja, a crni konj su nagoni i požuda. Ko ijaš um može da proviri i osmotri iza nebeskih granica(to su ideje) . Pogled na božanski svet ideja daje duši snagu. ovek sam bira svoju sudbinu, bogovi se u to ne mešaju. Se anje duše na savršeni svet ideja daje duši saznanje. Platon je smatrao da u ovekovoj besmrtnoj duši postoji uro eno znanje I da se vrlina temelji na tom znanju. Z n a n j e j e v r l i n a.Ko teži vrlini, govorio je Platon, taj teži da bude sli an bogu.Niko ne ini zlo iz znanja. ovek ima i smrtnu i besmrtnu dušu, Dušu ne može ništa razoriti do ona sama. Za dušu je opasna samo bolest duše. Za dušu je smrt bol,naslada, nada, žudnja.

Onaj koji ini zlo ne zna šta je Dobro. Vrline su : mudrost, hrabrost, umerenost, pravednost. Smisao života nije samo puko postojanje ili uživanje, ve postizanje Dobra. Zakon najvišeg Dobra drži na okupu celokupni kosmos , tvrdi Platon. Prava suština Dobra je apsolutno Jedno. Sušto Dobro je isto jedinstvo. To Jedno je i osnovni uslov da bi e možemo misliti. Sve što izgubi jedinstvo iš ezne u ništa. Sve što je Dobro jeste jedinstveno u svojoj vrsti. Suština Dobra je Jedno. Jedno utemeljuje pravednost, red i harmoniju. SUŠTINSKI MOMENAT U OVEKOVOM SAZNAVANJU JE UO AVANJE JEDINSTVA. DOBRO JE NA ELO

KOJE SVIM STVARIMA PRIBAVLJA SMISAO I VREDNOST : Ima puno stvari koje su dobre, lepe, ALI JE SAMO JEDNO DOBRO PO SEBI, PRAVEDNO PO SEBI I LEPO PO SEBI. Mnoštvo stvari se otkriva ulima a jedinstvo umom. Znanje o Dobru je božja privilegija.

PLATONOVO U ENJE O DRŽAVI

Svoju tepriju države Platon je izložio u istoimenom dijalogu. Prema Platonu suština države je u pravu nosti. Bitna odlika pravi nosti je podela posla koju je Platon utemeljio na svojoj gnoseologji i psihologiji. U Platonovo vreme Grci nisu živeli izvan polisa. ovek je mogao biti sre an samo unutar polisa. Isti moral je morao da važi i za državu i za pojedinca. Država postoji da bi služila potrebama ljudi., a vaspitanje tih ljudi zasniva se na na elima Dobra i istine. Pojedinac treba da se pokorava državi i to je pravi no, jer je pokoravanje državi pokoravanje boljem, a ne ja em. Kako onda pravednost treba da objedini državu i pojedince? Životni pokreta jedinke je njena duša. Kakva je duša takva je i priroda jedinke. Duša ima tri dela :

- Požudni deo : nagon za hranom, uživanje u jelu i pi u
- Voljni deo: težnja ka mo i, ka slavi i pohvalama
- umni deo : težnja ka znanju i vrlinama

U svakom ovek preovladava neki od ovih delova. Zato se ljudi razlikuju, jedni su dobre zanatlije, drugi vojnicu a tre i vladari. U svojoj idealnoj državi Platon sve deli na upravu, odbranu i privredu. Filozofi treba da budu vladari jer su najmudriji(sofokratija),, vojnici i ivari treba da budu oni koji imaju najrazvijeniji voljni deo duše.

Platon je bio zadivljen na inom života u Sparti, posebno spartanskim na inom vaspitanja. Smatrao je da dobra država mora najviše da brine o deci i omladini

Platonov uticaj je bio ogroman za dalji razvoj filozofije. U svojoj uvenoj Akademiji težio je da odgaji pravu duhovnu aristokratiju

ARISTOTEL(384-322)

Aristotel je jedan od najvećih filozofa svih vremena, naravno posle svog velikog učitelja Platona. Filozofiju je izumavao najpre u Platonovoj Akademiji, da bi kasnije osnovao sopstvenu filozofsku školu pod imenom Licej. U Liceju se poklanjala velika pažnja prirodno-naučnim istraživanjima. Sam Aristotel je u toku rada u liceju izvršio prvu sistematsku podelu svih znanja : takozvani trivijum ili trovrsta klasifikacija :

1) Teorijska znanja :

- Metafizika : „prva filozofija” ili teologija
- Fizika : „druga filozofija”
- Matematika : učenje o brojevima i oblicima

2) Praktična znanja :

- Etika : učenje o moralu
- Politika : učenje o životu u državi
- Ekonomija : učenje o životu u kući

3) Poetička znanja :

- Poetika : učenje o umetničkom stvaranju
- Gramatika : učenje o jeziku i pravilima
- Retorika : učenje o veštini besedništva

1) Teorijska znanja su prava znanja ili episteme. Episteme je znanje uzroka, principa i načina. Prema Aristotelu nešto stvarno znamo samo ako znamo uzroke pojava. Svrha teorijskih nauka nije praktična primena znanja.. Jedini korisni efekat teorijskih nauka je što one obrazuju dušu. Heleni su imali visoku svest o razlici između vrednosti i praktične koristi. Teorijska znanja su zato savršena jer su sama sebi cilj.

2) Praktična znanja su druga po vrednosti. Praksis znači delanje. Aristotel je više cenio delanje od stvaranja. Delanje je uzvišenije od stvaranja jer se odnosi na aktivne, slobodne ljude, dok se stvaranje odnosi na pasivni materijal. Plemeniti ljudi i državnici deluju moralno i politički dok vajari i zanatlije stvaraju. Ispravno delanje je samo sebi cilj. Za praktično delanje potrebna je mudrost i razboritost – fronezis da se razlikuje dobro od

zlog. I praktična i poetička znanja imaju posla sa promenljivim stvarima koje nisu nužno to što jesu već mogu biti i drugačije.

3) **P o e t i k a z n a n j a** : odnose se na široki krug stvaralčkih aktivnosti: slikanje, vajarstvo, graditeljstvo. Sposobnost koja je bitna za poetičke znanja je **t e h n e** : veština u stvaranju veštačkih predmeta. Iz te re je izvedena današnja re tehnika. Tehnika je uvek upućena na neku materiju iz koje se proizvode stvari.

Aristotel je napisao slavna dela praktičke i teorijske filozofije a to su: „Nikomahova etika” , „Politika”. „Retorika” „Fizika”, „Metafizika”, „Organon”(logički spisi) itd.

ARISTOTELOV „ORGANON”

Aristotel je u logici postavio sebi zadatak da kroz analizu jezika izvrši analizu mišljenja u cilju saznanja objektivne stvarnosti. Aristotelovo shvatanje supstancije je ontološki osnov njegove logike: biće je određeno kao nešto prosto i identično. Smatrao je da njegova logika obezbeđuje valjano suđenje i zaključivanje, odnosno pouzdano znanje o stvarnosti. Bio je siguran da njegova logika potvrđuje stvarnost. Stvarnost doduše opažamo i lica ali je saznajemo isključivo pojmovima. Osnov svake teorije su pojmovi. Kategorije kao opština i postojanja stvari jesu most između opšte i pojedina i spajaju logiku sa metafizikom: kategorije nisu ni istinite ni lažne one su ono opšte u zajednici. Aristotel je izvršio podelu na **p r v u** i **d r u g u** supstanciju.

- **P r v a** supstancija je prva po vremenu, po znanju i po definiciji: sve druge kategorije se mogu koristiti tek nakon prve. U definiciji svake stvari sadržana je njena supstancija.
- **D r u g a** supstancija je oblik ili lik ili rod-genus; devotka je druga supstancija u odnosu na ova devotka.

Definicija izražava suštinu a nje ima samo kod supstancije ∴ zato je definisanje povezivanje prve i druge supstancije. Definisanje pojma treba izvesti pomoću roda kojem pripada i vršne razike.(kao kod imena i prezimena). Prilikom određivanja pojmova koriste se sudovi. Sam pojam ne može biti istinit ili lažan. Istina je vezana za sud i znači podudaranje mišljenja i stvari. Ono što je stvarno nije ni materija ni oblik već njihov spoj. Aristotel je shvatio da se u sudu „S je P” krije metafizičko shvatanje bića kao supstancije – sud je izraz te ontološke strukture. Istina i laž su odlike

govora i mišljenja ali imaju i ontološku osnovu, a to je postojanje ili nepostojanje stvari što mišljenje ini istinitim ili neistinitim.

ARISTOTELOVA „METAFIZIKA” – u enje o supstaciji i uzrocima

Svoju metafiziku ili prvu filozofiju Aristotel po inje re ima da svi ljudi po priridi teže saznanju. Dokaz za to je radost koju ta saznanja izazivaju u ovek..Predmet filozofskog saznanja jeste poznavanje uzroka , na ela stvari, jer za neku stvar možemo re i da je poznajemo tek kada znamo njene uzroke kaže Aristotel.. Cilju svakog saznanja je istina a istinu znamo kada znamo uzroke.

Aristotel kritikuje Platonovu teoriju ideja iz slede ih razloga:

- 1) Platon udvostru ava svet, jer svin stvarima pripisuje odgovaraju e ideje.
- 2) Platon neosnovano hipostazira ideje – osamostaljuje ih – razdvaja suštinu i bi e , tj stvar i njenu suštinu.
- 3) Izme u ideja i konkretnih stvari postavlja se problem posrednika-argument „tre i ovek”
- 4) Platon uzima ideje kao uzrok svega što jeste ali ne objašnjava kako nešto što je nepokretno može biti uzrok kretanja.
- 5) Nejasno je i to kako pojedina na bi a i stvari „u estvuju” u idejama i tome sli no.

Suštinska razlika u ontološkom polazištu dvojice filozofa je ta što Aristotel polazi od pojedina nih bi a i stvari koje naziva „prva supstancija” i razlikuje je od „druge supstancije” tj. rodova i vrsta. Opšti rodovi i vrste koji odgovaraju Platonovim idejama ne postoje izvan stvari ve u njima, tvrdi Aristotel. U suštini, pojam supstancije je osnovna kategorija Aristotelove filozofije : ona je jedinstvo prve i druge supstancije, materije i forme .

Za Aristotela supstancija je ono što jeste, ono što opstaje. U svetu supstancija se pojavljuje kao konkretna stvar. U svakoj pojedina noj stvari imamo materiju i formu :

- F o r m a je kao Platonova ideja ono opšte u pojedina nim bi ima i stvarima i ona je aktivni princip.
- M a t e r i j a je pasivni princip samo mogu nost koja teži da se uobli i u formi i tako iz mogu nosti pre e u stvarnost.

Aristotel termin materija esto zamenjuje pojmom supstancija. Supstancija je prva od deset kategorija, a u gramatici to je pojam imenice. Kako se, dakle, bi e pojavljuje? Bi e se pojavljuje ili kao supstancija ili kao kvalitet ili kao kvamntitet ... kategorije su pojavni oblici bi a. Me utim logi ka priroda prve supstancije nije da ona postoji sama za sebe , da bude

izlovena u svojoj egzistenciji. Naprotiv, prva supstancija sadrži određena svojstva, suštinske karakteristike po kojima ona jeste to što jeste, a ne nešto drugo. Na taj način je prva supstancija povezana sa onim što Aristotel zove drugom supstancijom. Taj odnos se izražava kroz analitičku definiciju. Ime i prezime na primer – pojedinačno biće na primer Marko uključuje se u opšte na primer prezime Ili

Mreža pojmova data je u stvarnosti ali smrtni čovek o saznanje samo delimično i nepouzđano. Sve što nastaje, kaže Aristotel, nastaje iz nečega i na taj način se ostvaruje imanentna mogućnost entelehija-energija. Krajnji cilj kretanja i razvitka materije je Bog ili ista forma: jedinstvo bića i mišljenja. Zato je entelehija osnovna karakteristika Aristotelove metafizike. Materija je ista mogućnost- pasivni princip, a forma je aktivni princip. Na donjoj granici razvitka je ista materija a na gornjoj granici je Bog kao ista forma ili oblik.

ARISTOTELOVA TEORIJA UZROČNOSTI :

Bitan pojam za razumevanje Aristotelove metafizike je i njegova teorija uzročnosti. On je smatrao da ova teorija treba da prevaziđe slabosti Platonove teorije ideja. Uzroci se mogu tumačiti u četiri smisla:

- 1) Uzrok je samo postojanje nečega
- 2) Uzrok je materija ili supstrat
- 3) Uzrok je pranačelo od kojeg počinje kretanje
- 4) Uzrok je razlog zbog kojeg nešto postoji to je neko Dobro jer je Dobro svrha svakog postojanja i svakog kretanja. Uzroci su dakle :

Forma, materija, kretanje (entelehija) i cilj (svrha- telos)

- 1) Uzrok je suštastvo ili forma nečega, kao na primer ideja statue u glavi vajara – to je uzrok bivstva ili *causa formalis*
- 2) Uzrok kao supstrat, materija – mermer je materija za bića koje zovemo skulptura – *causa materialis*
- 3) Uzrok kao generator razvitka, pokreta – *causa efficiens*
- 4) Uzrok kao cilj svrha nečega *causa finalis*

Aristotel je i u Akademiji i posle Platonove smrti izražavao poštovanje prema svome učitelju iako se nije slagao sa teprijom ideja. Kasnije se ustalila njegova izreka : Drag mio je Platon ali mi je istina još draža. Aristotel ističe da su Heraklitovi dokazi o satlno promneljivoj stvarnosti naveli Platona da prihvati kao posledicu ulne promenljivosti sveta činjenicu da se o tom svetu ne može imati pravo znanje – episteme., već samo mnjenje ili doxa. To znači da ako bi postojao samo ulni svet mudrost

ne bi bila moguća, ono što je zajedničko u ovom nizu stvari Platon je proglasio idejom nekim opštim, nepromenljivim. Živa bi se stvar i umirila ali pojam živih bi se opstaje. Aristotel je Platonove ideje tumačio kao pojmove. Međutim, ti pojmovi nisu tvorevina ljudskog duha, ne postoje samo kao misao u ljudskoj glavi. I za Platona i za Aristotela sama je stvarnost umna, pojmljiva, logična, jer da nije tako ne bi bilo nikakve nauke i filozofije. Pojmovi, kako kaže Aristotel, nisu neka slučajna svojstva koja bi im mogla pripadati nekom predmetu. Priroda samih stvari je „pojmljiva” i to i u stvarima onim što one jesu.

Sve što postoji ima neki cilj, telos. Svaka stvar, svako biće teži da ostvari svoje mogućnosti, da dospe do svog pravog oblika. Suština stvari je u njenom obliku. Oblik, smisao, ono opšte je pre pojedinačne stvari. To znači da suština stvari nije u njenoj materijalnosti. Oblik je aktivni princip, entelehija delujuća sila te stvarnosti. Kako kaže Aristotel, sa stanovišta bića oblik je suština, a sa stanovišta saznanja oblik je pojam.

Materija dobija svoju suštinu od oblika. Opšte ne postoji odvojeno od pojedinačnog. Zato filozofija traži ono opšte u pojedinačnom. U kosmosu nema potpune ostvarenosti - entelehije. Postoji neki red, neki smisao u ukupnom kretanju i promeni. I cilj svakog bića treba da bude ispunjenje neke suštine. Zato Aristotel smatra da je najviši cilj sveta i bića Bog, Bog je prvi nepokretni pokreta. Prema velikom filozofu kretanje je potrebno jer da nema kretanja ne bi bilo ni vremena.

ARISTOTELOVA ETIKA ZLATNE SREDINE

Aristotela je zanimao običan čovek kakvog ga svi znamo. Smatrao je da su delo i život presudni za moralnu procenu čoveka. Pošto je težište stvari u ovom životu od samog čoveka zavisi da li će biti srećan, blažen, vedar. U samom čoveku leži sreća kao mogućnost. Saznanje vrline nije presudno već je presudno moralno delovanje – to je etika čina.

Aristotel definiše čoveka kao političko, racionalno biće, ali i kao životinju koja zna šta je dobro i šta je zlo. Svoje moralne poglede izložio je u delu „Nikomahova etika”. On polazi od onoga u čemu se svi slažu a to je da je cilj ljudskog života sreća i blaženstvo. Za Aristotela blaženstvo nije uživanje u nasladi kao ni u bogatstvu i slavi. Blaženstvo je za Aristotela samovrednost, ono ima samo sebe za cilj. Srećan je onaj čovek koji je sam sebi dovoljan koji ništa ne treba. Kaže filozof. Sreću uvek biramo radi nje same a ne radi nečeg drugoga. Krajnje dobro čovek postiže tek u polisima. Van polisa čovek može da bude samo ili

bog ili zver. Treće nema. Sreća ovek ne pada sa neba. Mora da se ovek pomući. Zato je suština morala volja, htenje. Heraklit je govorio da je karakter ovekova sudbina. Ljudsku vrlinu Aristotel definiše kao trajnu naklonost odlučivanja kao odabira ku sklonost volje. Ovekov zadatak ne može biti da samo živi. Postoje dve vrste vrlina prema Aristotelu :

- Dianoetičke ili intelektualne, razumske vrline - one se stiču u učenju i vežbanju : mišljenje, razboritost, znanje

- Etičke vrline stiču se navikom i običajima i one su upravljenje na volju.

Poslednji izvor vrlina je volja, a bitna osobina volje je sloboda.

Sloboda volje je uslov moralne delatnosti.

Priroda svega je prema nekoj svrsi pa i ovek. Aristotel se zalagao za etiku zlatne sredine. Svrha moralnog delovanja je držanje te sredine. Prema njemu, sredina je ni previše ni premalo. Aristotel ističe : „Dobar se može biti na samo jedan način a ravan mnogo načina”. Kako na jednom mestu kaže: „Po svom biću i po svom pojmu suština vrline je sredina a po onom što je najbolje vrline je vrhunac.” Razboritost je ključna ovekova sposobnost. Razborit ovek je uvek na i pravu meru – ni je previše je apolonsko načelo koje je Aristotel uključio i u svoju etiku. On je govorio da svi ljudi po prirodi teže sreći ali malo ko zna šta je sreća. Šta je sreća sama po sebi, glasi pitanje? Aristotel odgovara da je sreća saglasnost duše i njenih vrline. Dakle, zlatna sredina nije mediokritetska osrednjost, ona je prava mera – izvrsnost. Vrlina se postiže trajnim moralnim ponašanjem a zlatna sredina se postiže sintezom krajnosti(darežljivost je srednja mera između rasipnosti i sebi laka). Aristotel je jako uvažavao prijateljstvo. Govorio je da bez prijatelja niko ne bi voleo da živi pa da ima sva blaga ovog sveta.

ARISTOTELOVO POLITIKO UČENJE

Sama je politika značajna nauka o polisu, nauka o državi. Da bi se ovek snašao u oblasti politike, kaže filozof, nije mu potreban umas već razboritost i praktična mudrost. Aristotel definiše oveka kao praktično, političko biće. Robovi su oruđa koja govore. Postoje robovi po prirodi-ropske duše i robovi po zakonu-ratni zarobljenici. Država je iznad porodice i pojedinca, a ovek je politički životinja, jer živi u zajednici, u društvu. Aristotel je verovao da u svakom ovekku postoji prirodna težnja, sklonost ka državi.

Ovek se mora naoružati razumom i vrlinom, ali to mu vredi samo u valjanoj državi koja ima pravedne zakone. Porodica je osnova države, a najstariji porodični odnos je između gospodarstva i roba. Ropstvo je za Aristotela nešto sasvim prirodno. Aristotel je kao i Platon zaastupao tezu o prirodnoj

nejednakosti ljudi. Svi ljudi koji rade više telom nego umom niža su bića od onih koji rade više umom nego telom. prirodno ropstvo je samo posledica prirodne nejednakosti. Deca, žene i robovi moraju se pokoravati gospodaru. Svi građani se moraju pokoravati zakonu.

Država je važnija od pojedinca, jer je ona nešto opšte i trajno dok je egzistencija pojedinca prolazna i kratkotrajna. U svakoj državi postoje siromašni, srednje imućni i bogati. Vlast treba dati srednjem staležu jer su bogati skloni razvratu i nebrizi, a siromašni postaju brutalni i osvetoljubivi. Za razliku od Platona, Aristotel se zalaže za privatnu svojinu, monogamiju i porodično vaspitanje dece.

EPIKUR(342-271) I NJEGOVA ŠKOLA

Epikur je poslednji veliki atinski filozof. Školu je osnovao u jednom atinskom vrtu koji je po njemu dobio ime „Epikurov vrt“, a njegovi učenici zvali su se filozofi iz vrta. Filozofiju je Epikur odredio kao delatnost koja razmišljanjem i istraživanjem doprinosi sreći u životu. Etika je vrhunac filozofiranja. Glavna obeležja epikurejstva su hedonizam i atomizam. U njemu se sastoji njegov atomizam. Epikur polazi od stava da se ne možemo osloboditi straha od smrti ako ne znamo pravu prirodu svemira. Bez poznavanja prirode nemoguće je uživanje pravih radosti.

Priroda se sastoji od atoma i praznog prostora. Sve je nastalo iz agregata atoma i preplitanja atoma. Veliki naelektricitet, oblik i težina atoma uzrokuju kretanje. Od najfinijih atoma nastaju bogovi koji žive u intermundijima (me usvetovima) ne mareći za ljudske stvari. Smatrao je da Demokrit greši kada smatra da se atomi kreću pravolinijski kao kapi kiše. Zbog slučajnog skretanja atomi se sudaraju i prave vrtložna kretanja – tako se stvara priroda.

Skretanje, deklinacija atoma je novost, jer osim nužnosti uvodi u ontologiju i pojam slučajnosti. Slučajnost je pretpostavka slobode u svetu ljudskih stvari. Misao o mogućnosti slobode u mehanički povezanom kretanju bila je za to doba jedna revolucionarna misao. Poslednji sastojci materije nisu atomi već punktualne minime iz kojih se ti atomi sastoje. Duša se razdvaja od tela i raspada se zajedno sa telom. Kada se prihvati da je duša smrtna, nema više straha od podzemnog sveta.

Epikurova etika je individualistička, jer ističe važnost zadovoljstva pojedinca. Blažen život je svrha kojoj teži svaki čovek. Najvažnije moralne osobine su:

- Umirnost – razboritost
- Samosavlavljanje
- Hrabrost

- Pravi čovek - kad je čovek pravi čovek njegovo duhovno spokojstvo ne ometa nikakav strah. Pravi čovek ima najviši duhovni mir. Čoveku može da pruži blažen život samo razum. Pomoću razuma kritički procenjujemo razloge za prihvatanje ili odbacivanje uživanja. Razboritost zahteva od čoveka da prevrednuje trenutna zadovoljstva. Epikur misli da je bolje biti razborito nesrećan nego nerazborito srećan. Razboritost nas oslobađa od kosmičkog straha od smrti: „Smrt, to nastranije zlo nema nikakvog posla sa nama, jer dok mi postojim, nema smrti, a kad ona stigne nema nas. Tako smrt ništa ne zna i ni za žive ni za mrtve, jer živih se ne tiče a mrtvih se ne dotiče.“

Čovek treba da uzme od života najviše lepote i zdravlja. Zadržavanje je najviše dobro. Duhovno zadovoljstvo je iznad telesnih. Duh bez straha i nade je smiren. Kad čovek shvati da u životu nema ničeg strašnog, shvatiće da ničeg strašnog nema ni u neživljenju.

Pojedinac mora da živi skriveno da izbegava javni život koji donosi nevolje. Vrlina i sreća mogu da budu u harmoniji. Prijateljstvo je besmrtno dobro. Od bogova ne treba ništa očekivati: oni pružaju primer blaženog života. Mudar čovek postiže autarkiju (samodovoljnost) i ataraksiju (život bez nemira). Znanje oslobađa čoveka te je fizika u službi etike. Zadržavanje i odsustvo bola je najviše dobro za Epikura.

NEOPLATONIZAM - PLOTIN (205-270)

Osnovna kategorija Plotinove filozofije je Jedno. Jedno je negacija mnoštva i ono je prvo od svega. Sve što Jednom pripisujemo, da bi ga bolje shvatili, je nešto manje od njega, jer ga snižavamo na konkretnu stvar.

Jedno ne poznaje nikakvu razliku. Zato je Jedno večno nepromenljivo, nedeljivo istost sa samim sobom. Jedno je iznad svakog bića. Zato se za to Jedno ne može jednostavno reći „Ono jeste“. Mnoštvenost stvari objašnjava se tako što to Jedno,

budu i uvek isto i ve no, iz sebe isijava, izliva i emanira sve mnoštvo, odnosno pojedina nost. Isijavanjem, emanacijom Jednog nastaju pojedina ni svetovi, mnoštvo, koji su niži u odnosu na svoj uzor i izvor. Svet se stvara odozgo prema dole kao što svetlost dolazi od sunca., a stablo iz korena. Zato pojedina ne stvari uvaju u sebi taj koren to Jedno. Što se stvari više udaljavaju od Jednog emanacija je sve manja i stvari sve manje li e na svoj uzrok, tj. koren

U emanacijama postoje stupnjevi , emanacije – oblici bi a ili hipostaze:

1) Um, duh – božanska hipostaza.

2) Duša – izvan božanske hipostaze

3) Materija

1- U prvoj emanaciji nastaje Um ili Duh.Um je uzrok i uzor sveta – slika prajednog : to su Platonove ideje i njegov Demijurg

2- Hipostaza izme u duha i sveta je duša . Duša je pojedina na i sa njom nastaju mnoštvenost, protežnost(prostornost) i vreme

3- Na tre em stupnju jematerija koja teži povratku Jednom kao svom identitetu.

Kakav je položaj oveka u ovim stupnjevima? oveka neodoljivo privla i težnja ka njegovom pravom Ja , identitetu.To se javlja u oveku kad on teži da se izdvoji iz mnoštva i spoji se sa Jednim u ekstazi. Zato je potrebno dušu istiti od ulnog. Tako Božja iskra u oveku postaje sve svetlija i ja a. U retkim slu ajevima neka duša postiže misti ko jedinstvo sa Jednim. Taj doživljaj istovremenog Ništa i Svega je takav da se , prema Plotinu, ne može re ima opisati. Krajnji cilj duše je da se odvoji od materijalnog i da se sjedini sa Jednim., sa Bogom u ekstazi. Ekstaza je najve e udubljanje duše u samu sebe , jer Bog je svugde i u svemu, kaže Plotin. Ekstaza je oboženje oveka kad se postiže mir i spokojstvo još za ovoga života.

AURELIJE AVGUSTIN (354-430 g. naše ere)

Aurelije Avgustin je nazna ajniji hriš anski mislilac posle apstola Pavla. Do svoje 32. godine živeo je kao grešnik i paganin. Avgustin je bio snažno zaokupljen problemom ljudskog greha, ovekovog pada. Govorio je da nosilac greha može biti samo pojedinac, individua. Istina je duboko skrivena u ovekovoj unutrašnjosti, verovao je Avgustin. emu onda može ovek kao jedinka da se nada? ovek je bi e koje pokušava da shvati sopstveni život i svoj položaj u Božjoj tvorevini. ovek je bi e koje traži uputstva i snagu da shvati patnju, zlo i da dostigne sre u. ovek je bi e koje ose a unutrašnji nemir i u enje prema samom sebi. Teško je da shvatimo da su razum, život i suština neodvojivi. S u š t i n u o v e k a i n i v e r a. Otuda poznato na elo Avgustinovo:

V e r u j e m d a b i r a z u m e o

emu može da se nada ovek kao jedinka? Može li ovek moralnim i razboritim ponašanjem da obezbedi sebi blaženstvo duše ? Gr ki filozofi su verovali da su vrline dovoljne za sre u. Me utim, Avgustin tvrdi suprotno : Sudbina duše ne zavisi od ovekovog ponašanja ve od božjeg milosr a. Bog može da spasi grešnika i kazni dobrog oveka: o v e k o v a s u d b i n a j e i z r a z B o ž j e g m i l o s r a .

Iako je ovek Božji izabranik on ima i slobodnu volju..Ta se volja doduše ,odnosi samo na ovozemaljski život. Ništa ne može da garantuje ovekovu nadu u spasenje. Avgustin je mnogo razmišljao o poruci apostola Pavla da je ljubav najvažnija, posebno ljubav prema neprijateljima. ovek je, prema njemu, dualisti ko bi e koje je bi e u vremenu, sa jedne strane i bi e koje je usmereno ka ve nosti. U oveku postoji unutrašnji rascep izme u žudne za životom i žudnje za savršenstvom, za Bogom. S u p r o t n o s t i z m e n u s a v r š e n s t v a i ž u d n j e z a s t v a r n i m ž i v o t o m o s n o v n a j e s u p r o t n o s t l j u d s k e s u d b i n e.

Avgustin je posmatrao ljudski život kao odgurnutost od istinskog Dobra. Bog nije mogao da stvori zlo jer zlo nije nešto suštinsko. Poznavanje Boga nije, prema Avgustinu, plod ovekove samospoznaje. Misao i ljubav koju ovek nalazi i sebi dokaz su postojanja Boga.

PROBLEM UNIVERZALIJA

Najznačajniji filozofski problem kojim su se bavili srednjevekovni filozofi bio je problem univerzalija ili opštih pojmova. Platonovo i Aristotelovo rešenje ovog problema nije im bilo poznato. Problem je bio shvatiti:

- Problem Trojstva – dogma triniteta ?
- Kakva je priroda božanskog bića ?
- Kakav je odnos Boga i sveta ?

1) Ako bi se u platonističkom duhu tvrdilo da su opšti pojmovi supstancije odvojene od ulnog sveta, rizikovala bi se neka vrsta epikurejske teologije; Bog se ne brine o ljudskom svetu.

2) Ako bi se tvrdilo da su opšti pojmovi osnovna ulnih stvari, klasifikovanih po rodovima i vrstama, pretela bi jeres da je Bog isto što i svet – panteizam

3) Ako su univerzalije samo ljudske misli i reči i da postoje samo pojedinačne stvari i reči, onda bi to bila jeres da je Bog samo reči ili da postoje tri Boga : Otac, Sin i Sveti Duh

Iz navedenih problema proistekle su tri koncepcije:

- REALIZAM: Opšte je iznad pojedinačnog. Pojedinačno nema nikakvu smislaonu egzistenciju izvan opšteg. Univerzalije- ono opšte jeste realno. Na osnovu realizma Anselmo Kenterberijski izveo ontološki dokaz o postojanju Boga.: Iz samog pojma Boga izvodi se nužno i njegova egzistencija. Bog je najviša ideja koju ovek može da ima u svojoj duši a takvo nešto samim time mora imati realnu egzistenciju.

- NOMINLIZAM: dosledno ga je zastupao Roscelin. Prema njemu, opšti pojmovi postoje posle stvari i to kao zajednička imena za bića i stvari. Univerzalije su samo talasanje vazduha, prazne reči: flatus vocis. Zato prema njemu, postoje tri Boga a ne jedan.

- KONCEPTUALIZAM : Pjer Abelar je predstavnik ovog stava.. prema njemu, realno postoje pojedinačna bića i stvari, dok univerzalije-opšti pojmovi- postoje kao subjektivni jezički iskazi, tj. pojmovi ili koncepti. Univerzalije postoje p r e s t v a r i u B o ž j e m d u h u.

Rasprava oko opštih pojmova dostigla je vrhunac u XI veku. Crkva je prihvatila realizam Anselma Kenterberijskog

Filozof Porfirije, priređivač Aristotelovog spisa „O kategorijama”, naveo je niz pitanja na koja nije našao odgovor a koja naznačavaju problem univerzalija:

- Da li rodovi i vrste (opšti pojmovi prema Aristotelu) postoje u prirodi samih stvari ili samo u našem intelektu?

- U slučaju da oni postoje sami po sebi, da li su telesni ili netelesni?

- Da li oni postoje odvojeni od ulnih objekata ili poivaju u tim objektima i ostvareni su njima?

Zbog teoloških razloga postavljena je bitna razlika između ljudskog znanja i esencijalne stvarnosti. U suprotnom, postojala bi opasnost da ovek koji nešto zna izjednači sebe sa Bogom. Tu slabost je pokušao da ukloni engleski teolog Viljem Okam. On je pretpostavio da ljudsko znanje nije identično sa svojim predmetom. Sistem ljudskog saznanja nije sličan

sistemu sveta. Ljudsko saznanje je, prema njemu, subjektivni svet kojem odgovara objektivni svet. Nema odražavanja kao u ogledalu. Pojmovi su samo termini koji formiraju ljudsku svest i ljudsko znanje.

GRKI I RIMSKI STOICIZAM

Osnivači škole bio Zenon sa Kipra. Zajednička težnja svih stoikara je bila kako ovladati veštinom življenja. Kako biti mudar i dosledan poput velikog Sokrata? Stoici su preuzeli od Platonove Akademije podjelu filozofije na fiziku, etiku i logiku. Stara stoa negovala je više fiziku i logiku a nova stoa etiku. Njih je interesovalo kako naći oporok sreće i života?

Karakteristično je za stoikare da je među njima bio jedan imperator – Marko Aurelije i jedan oslobođeni rob- Epiktet.

Za stoikare priroda ili fizičko je božanstvo, sudbina ili proviđenje – kosmička duša koja sve prožima i sve oživljava. Ljudska duša kojom ljudi žive i pokreću se deo je te kosmičke duše. Iz toga logično sledi da je etika na čelu života živeti u skladu sa prirodom, mir i sebi sa sudbinom. Mudar čovek se prilagođava sudbini saznanjem neizbežne nužnosti i život nije ništa drugo nego priprema za smrt. Smrt je neizbežna posledica života. Smrt se mora mirno podneti kao izivot. Život nije ni radost ni uživanje već obaveza koja se mora sa strpljenjem i dostojanstvom

Ispuniti. MIRENJE SA SUDBINOM JE OSNOVNO NA ČELO STOIKE FILOZOFIJE ŽIVOTA.

Prolazne stvari kao što su bogatstvo, slava zdravije su adiafore ili ravnodušne stvari prema kojim treba biti indiferentan. Vrlina je dovoljna za sreću. Mudar čovek je razborit, hrabar, pravedan, umeren i umiren. Mudar čovek živi u skladu sa prirodom a njegova priroda je razum. Dakle mudar čovek živi u skladu sa razumom. Međutim čovek ima slobodu volju da izabere da živi razumno ali i da se apusti na nivo životinje. Imperativ je : vladaj sobom i svojim razumom, ne dopusti da strasti i afekti ovladaju tvojim ponašanjem. Na taj način se postiže duševni mir ili kako to stoici zovu *ataraksija*. Na taj način se postiže sreća. Iz ovog se vidi da sreća stoika nije isto što i sreća običnih ljudi jer ono ne zavise od spoljašnjih događaja.

Smrt je za stoike trenutak najvišeg pomirenja. Mudar čovek spašava život gubeći ga. Slobodan je onaj čovek koji ni od čega ne zavisi. VRLINA JE UNUTRAŠNJA SLOBODA. Vrlina se ogleda u ispunjavanju dužnosti. Afekti kao što su bol, strah i požuda moraju se savladati jer oni predestinuju izvitoperenost logosa u čoveku.

Mudar čovek ujedinjuje u sebi sve vrline, jedini je slobodan jer je ovladao strastima, jedini je bogat jer ima unutrašnju slobodu. Svi su ljudi deca jednog boga i svet je zajednička domovina svih ljudi - taj stav se zove kosmopolitizam

RIMSKI STOICIZAM

Među rimskim stoicima nalazio se jedan senator kao što je Seneka, imperator kao što je Marko Aurelije i jedan oslobođeni rob Epiktet. Seneka je veštinu življenja video u ravnodušnosti prema sudbini. Težište njegove filozofije bila je etika. Glavno pitanje njegove etike bilo je : kako postići blaženstvo? Blažen život može se postići ako se čovek oslobodi spoljašnjih pritisaka, prolaznosti stvari i nađe težište u sebi. Čovekova najveća vrлина je ljubav prema drugim ljudima. Najveća je blaženstvo živeti za druge. Duša je sveta i večna a telo je za dušu samo gostinski dom. Vrlina je sama sebi nagrada i u njoj leži sva čovekova sreća.

Zajednička tema rimskih stoikara bila je problem ljudske slobode. Za Seneku, sloboda je ravnodušnost prema sudbini. Sloboda je u duši, ne u telu.

Marko Aurelije u svojoj knjizi „Razmišljanja o samome sebi” ističe da su sloboda i sreća u pokoravanju sudbini. Treba težiti umerenosti a to je dragovoljno siromaštvo. Čovek može da vlada umom, dok telo i duša izmiču našoj vlasti. Na svakom mestu, kaže imperator, čovek može da filozofira i time obnovi snagu potrebnu za život i svoje življenje sa onim što mu je odredila sudbina.

DEKART, SPINOZA I LAJBNIC

RENE DEKART(1596-1650)

Dekart je za etnik racionalizma , slavni francuski filozof, matemati ar i fizi ar, jedan od utemeljiva a moderne prirodne nauke. Smatrao je da su otkri a Kopernika, Njutna i Keplera potvrdila neprikosnoveni autoritet i mo ljudskog razuma. Razvoj prirodnih nauka pkazao je da filozofija mora imati oslonac u zdravom, ljudskom razumu. Od rane mladosti Dekart se interesovao za matematiku i filozofiju.Smatrao je kao i Bekon da je za razvoj nauke potrebna nova metoda istraživanja. Ta nova metoda nije bila empirijsko-eksperimentalna kao kod Frensis Bekona, ve je svoj uzor imala u matematici. Matematika je uzor nove metode. Razum je , prema Dekartu, postao neprikosnoveni arbitar u odree ivanju šta je istina. Nauka postaje istinska ovekova potreba , a ne plod intelektualne radoznalosti. U Dekartovohj filozofiji ukrstila su se dva osnovna problema filozofije XVII veka : **problem metode** i **problem supstancije**. Na pitanje o metodi saznanja Dekart je odgovorio u svom uvenom delu „Rasprava o metodi” a na pitanje o supstanciji u delu „Principi filozofije”.

Na po etku „ Rasprave o metodi” Dekart proklamuje na elo sumnje, methodske sumnje: razum na elno mora u sve da sumnja i da sve podvrgne sudu razumne provere. Sam razum je nešto što je , kako sam kaže, najbolje raspodeljeno na sve ljude, jer do sada niko se nije požalio na nedostatak zdravog razuma. Osnovna pravila nove metode saznanja bila su:

1) U po etku treba u sve sumnjati – to nalaže sam razum.Ta sumnja je paravilo methodske skepse: ništa ne možemo uzeti za istinito ako nije evidentno: jasno i razgovetno. Ta sumnja nije sumnja radi same sumnje ve je njen cilj da se postigne izvesnost u razlikovnju istine od laži. Tom sumnjom dolazi se do neprikosnovene istine da onaj koji sumnja mora misliti, a onaj koji misli mora postojati: **Cogito, ergo sum**. Ovaj stav je nesumnjiva istina na kojoj Dekart želi da zasnuje svoju filozofiju.

2) Drugo pravilo je na elo analize: problem treba rastaviti na što više delova kako bi se bolje upoznao i rešavanje kre e od tih delova.

3) Tre e pravilo je pravilo sinteze: treba poznato i nepoznato u problemu me usobno povezivati sli no traženju vrednosti nepoznate u matemati kim jedna inama.

3) Pravilo nabranjanja: Pošto smo problem rešili treba sve elemente ponovo pobrojati kako se nešto ne bi izostavilo.

Krajnji proizvod methodske sumnje je samosvest, izvesnost o sopstvenom postojanju i mišljenju. Ova izvesnost saznaje se intuitivno, neposredno - ona nije proizvod dedukcije iz nekog opštijeg stava. Cilj methodske sumnje, dakle, nije da se pokaže nemogu nost objektivnog saznanja kao takvog, ve da se na e

siguran temelj saznanja a to je stav COGITO , ERGO SUM – Mislim, dakle postojim.

BEKONOV STAV „ ZNANJE JE MO ” I DEKARTOV STAV „COGITO, ERGO SUM” **dve su temeljne ideje moderne filozofije- zapamtiti !**

injenica je da se u stavu „Cogita” otkriva da se samoizvesnost mišljenja mora temeljiti na ne emu , mišljenje mora nešto da nosi.To nešto je pojam supstancije : to što mislim nije posledica delovanja nekog drugog uzroka, ve je mišljenje prouzvod sopstvenog delovanja. Tako mišljenje ispunjava najvažniji uslov da se zove supstancijom. To je **misle a supstancija ili res cogitans.**

Pošto misao podrazumeva postojanje predmeta misli, Dekart postavlja problem objektivnog sveta kojeg smo svesni u opažanju.Osnova tog objektivnog sveta jeste materijalna supstancija ili priroda. Priroda kao materijalna supstancija ispunjava itav svemir i beskona na je. U prirodi nema praznog prostora. Suštinska svojstva materijalne supstancije su protežnost i kretanje.Kretanje je Dekart shvatio kao promenu mesta-premeštanje. Pošto je svemir beskona an jednom pokrenuto kretanje može se beskona no produžiti. Dekart je otkrio zakon inercije. Galilej nije uspeo da to prokuži jer je mislio da je svemir kona an.Otkri e zakona inercije bio je krah stare fizike. Prevazi ena je belika zabluda srednejevekovnih metafizi ara da je u svetu mirovanje apsolutno i da je kretanje slua ajno i kao takvo predstavlja samo povratak mirovanju.

Dekartovo metafizi ko stanovište je ontološki dualizam : postoje dve nezavisne supstancije : res cogitans i res extensa

Od Dekartovog poistove ivanja mišljenja i bi a u stavu Cogito, ergo sum po inje moderna filozofija samosvesti : svest je shva ena kao supstancija. Dekartu je bilo potrebno da uspostavi i egzistenciju Boga: ovek je nesavršeno bi e koje sumnja, ali zato ima ideju o Bogu kao najsavršenijem bi u.

EMPIRIZAM I RACIONALIZAM

-EMPIRIZAM

Naziv „empirizam” dolazi od grčke riječi empiria što znači iskustvo. Empirizam je stanovište u teoriji saznanja koje tvrdi da je iskustvo izvor celokupnog ljudskog saznanja. Empirizam zato polazi od celokupnog iskustva kao takvog budući da ono zavisi od upotrebe jedne ili više vrsta osjetila. Filozofi empiristi zastupaju ideju da se znanje o svetu mora zasnivati na poznavanju sveta i posmatranju sveta kao takvog. Iako mi svoja osjetila uzimamo zdravo za gotovo, empiristi nastoje da objasne na način na koji osjetila funkcionišu. Na taj način pokazuju nam na način na koji osjetila pružaju informaciju o spoljašnjem svetu. Engleski filozof Džon Lok tvrdio je da je da sve opšteprihvaćene ideje proizilaze iz iskustva i da je ljudskova svest izvorno tabula rasa (prazna tabla) po kojoj iskustvo kroz osjetilne utiske ispisuje podatke i činjenice.

Međutim, celokupno iskustvo jeste nužan ali ne i dovoljan uslov saznanja. Empiristi i racionalisti se razlikuju u objašnjenju onoga što ljudski duh radi u procesu saznanja. Naša osjetila NIKADA NE DELAJU SAMA, tvrde racionalisti. Mi ne beležimo pasivno osjetilna iskustva. Ljudskovo celokupno iskustvo je promišljeno opažanje sveta koje, dakle, uključuje i razum, ratio. Šta je racionalizam?

-RACIONALIZAM

Termin „racionalizam” potiče od latinske riječi ratio koja znači razum, um. Racionalisti smatraju da je razum izvor svekolikog ljudskog saznanja. Razum je izvor i kriterijum saznanja. Većina filozofa racionalista tvrdi da je celokupno iskustvo samo po etni uslov, ali da tom iskustvu logički prethode određene ideje koje omogućuju da se stvori saznanja imaju nužni i opštevažeći karakter. To su na primer: ideja sopstva, ideja supstancije, ideja uzročnosti, ideja Boga, matematički pojmovi itd. Većina velikih filozofa racionalista bili su i veliki matematičari. To nije slučajnost, budući da racionalisti matematiku smatraju uzorom i paradigmom za nabolju upotrebu ljudskog uma i znanja. Matematičke istine su nužne istine.

U razumu, dakle, postoje određene ideje koje prethode svakom iskustvu a uz ovu ideju ide i stav da je i struktura same stvarnosti racionalna i logička. Ljudskovo iskustvo mora prethodno nešto da zna da bi nešto naučilo. Počevši od nule i naučiti sve iz iskustva ne izgleda moguće. Naš mozak je strukturiran tako da mi posedujemo izvesno određeno znanje – znanje KAKO. Slika tabule raze za racionaliste nije prihvatljiva. Celokupno iskustvo je samo po etni uslov da se izraze sve naše sposobnosti saznanja.

Za filozofiju XVII veka su ključni su:

1. Problem metode saznanja
2. Problem izvora, granica i mogućnosti saznanja

3. Problem supstancije
4. Pojam ideje

DEJVID HJUM – filozof engleskog empirizma

Pored Džona Loka koji je osniva gnoseologije kao filozofske discipline, najznačajniji filozof empirista i kritičar racionalizma bio je Dejvid Hjum.

Prema Hjumu, zadatak filozofije je da odgovori na pitanje : Šta je moguće znati? Odgovor na to pitanje pomoći će čoveku da shvati šta treba da radi, odnosno kako je moguće predviđati budućnost? Ovaj problem, prema Hjumu, možemo da rešimo samo analizom ljudske svesti. Hjum kritikuje racionaliste zbog teorije o nužnim i opštim istinama. Ispravno je, kaže Hjum, raspraviti samo o iskustvenim činjenicama, dakle, o stvarima koje srećemo u svakodnevnom iskustvu. Za Hjuma, razum je skup opažaja, u njemu nema opštih pojmova. Opažaji su impresije i ideje. Impresije su neposredni utisci, prvobitni podaci svesti, a ideje su kopije impresija u pamćenju. I to je za njega osnovni materijal svesti. Čovek ništa ne saznaje kroz pojedinačni opažaj. Jedina relacija kroz koju se zaključuje o činjenicama jeste relacija uzročnosti. Jedino relacija uzročnosti može da nosi epitet znanja. Ona omogućuje čoveku snalaženje u objektivnoj stvarnosti, jer se na uzročnosti zasnivaju naša predviđanja budućnosti.

ISKUSTVO JE JEDINI IZVOR NAŠIH ZAKLJUČAKA O UZROCIMA. Na ideji nužne veze između uzroka i posledice zasniva se naše predviđanje budućnosti. Ta ideja nužne veze proističe iz naše NAVIKE. NAVIKA JE VLEKI VODI LJUDSKOG ŽIVOTA..Zahvaljujući navici naše iskustvo postaje korisno za nas. NAVIKA I VERA SU OSNOV SVIH NAŠIH ZNANJA O DOGAĐAJIMA U ISKUSTVU, ISTI KAO I HJUM.. ISPRAVNA MOŽDA RASUČAVANJA OSLANJA SE NA OBIČAJAN ŽIVOT, PRAKSU I ISKUSTVO.

DEKART, SPINOZA I LAJBNIC

RENE DEKART(1596-1650)

Dekart je za etnik racionalizma , slavni francuski filozof, matemati ar i fizi ar, jedan od utemeljiva a moderne prirodne nauke. Smatrao je da su otkri a Kopernika, Njutna i Keplera potvrdila neprikosnoveni autoritet i mo ljudskog razuma. Razvoj prirodnih nauka pokazao je da filozofija mora imati oslonac u zdravom, ljudskom razumu. Od rane mladosti Dekart se interesovao za matematiku i filozofiju.Smatrao je kao i Bekon da je za razvoj nauke potrebna nova metoda istraživanja. Ta nova metoda nije bila empirijsko-eksperimentalna kao kod Frensis Bekona, ve je svoj uzor imala u matemati ar. Matematika je uzor nove metode. Razum je , prema Dekartu, postao neprikosnoveni arbitar u odree ivanju šta je istina. Nauka postaje istinska ovekova potreba , a ne plod intelektualne radoznalosti. U Dekartovohj filozofiji ukrcstila su se dva osnovna problema filozofije XVII veka : **problem metode** i **problem supstancije**. Na pitanje o metodi saznanja Dekart je odgovorio u svom uvenom delu „Rasprava o metodi” a na pitanje o supstanciji u delu „Principi filozofije”.

Na po etku „ Rasprave o metodi” Dekart proklamuje na elo sumnje, methodske sumnje: razum na elno mora u sve da sumnja i da sve podvrgne sudu razumne provere. Sam razum je nešto što je , kako sam kaže, najbolje raspodeljeno na sve ljude, jer do sada niko se nije požalio na nedostatak zdravog razuma. Osnovna pravila nove metode saznanja bila su:

- 1) U po etku treba u sve sumnjati – to nalaže sam razum.Ta sumnja je paravilo methodske skepse: ništa ne možemo uzeti za istinito ako nije evidentno: jasno i razgovetno. Ta sumnja nije sumnja radi same sumnje ve je njen cilj da se postigne izvesnost u razlikovnju istine od laži. Tom sumnjom dolazi se do neprikosnovene istine da onaj koji sumnja mora misliti, a onaj koji misli mora postojati: **Cogito, ergo sum**. Ovaj stav je nesumnjiva istina na kojoj Dekart želi da zasnuje svoju filozofiju.
- 2) Drugo pravilo je na elo analize: problem treba rastaviti na što više delova kako bi se bolje upoznao i rešavanje kre e od tih delova.
- 3) Tre e pravilo je pravilo sinteze: treba poznato i nepoznato u problemu me usobno povezivati sli no traženju vrednosti nepoznate u matemati kim jedna inama.
- 3) Pravilo nabranjanja: Pošto smo problem rešili treba sve elemente ponovo pobrojati kako se nešto ne bi izostavilo.

Krajnji proizvod methodske sumnje je samosvest, izvesnost o sopstvenom postojanju i mišljenju. Ova izvesnost saznanje se intuitivno, neposredno - ona nije proizvod dedukcije iz nekog opštijeg stava. Cilj methodske sumnje, dakle, nije da se pokaže nemogu nost objektivnog saznanja kao takvog, ve da se na e siguran temelj saznanja a to je stav COGITO , ERGO SUM – Mislim, dakle postojim. BEKONOV STAV „ ZNANJE JE MO ” I DEKARTOV STAV „COGITO, ERGO SUM” **dve su temeljne ideje moderne filozofije- zapamtiti !**

injenica je da se u stavu „Cogita” otkriva da se samoizvesnost mišljenja mora temeljiti na ne emu , mišljenje mora nešto da nosi.To nešto je pojam supstancije : to što mislim nije posledica delovanja nekog drugog uzroka, ve je mišljenje prouzvod

sopstvenog delovanja. Tako mišljenje ispunjava najvažniji uslov da se zove supstancijom. To je **misle a supstancija ili res cogitans**.

Pošto misao podrazumeva postojanje predmeta misli, Dekart postavlja problem objektivnog sveta kojeg smo svesni u opažanju. Osnova tog objektivnog sveta jeste materijalna supstancija ili priroda. Priroda kao materijalna supstancija ispunjava itav svemir i beskona na je. U prirodi nema praznog prostora. Suštinska svojstva materijalne supstancije su protežnost i kretanje. Kretanje je Dekart shvatio kao promenu mesta-premeštanje. Pošto je svemir beskona an jednom pokrenuto kretanje može se beskona no produžiti. Dekart je otkrio zakon inercije. Galilej nije uspeo da to prokuži jer je mislio da je svemir kona an. Otkri e zakona inercije bio je krah stare fizike. Prevazi ena je belika zabluda srednjevekovnih metafizi ara da je u svetu mirovanje apsolutno i da je kretanje slua ajno i kao takvo predstavlja samo povratak mirovanju.

Dekartovo metafizi ko stanovište je ontološki dualizam : postoje dve nezavisne supstancije : res cogitans i res extensa

Od Dekartovog poistove ivanja mišljenja i bi a u stavu Cogito, ergo sum po inje moderna filozofija samosvesti : svest je shva ena kao supstancija. Dekartu je bilo potrebno da uspostavi i egzistenciju Boga: ovek je nesavršeno bi e koje sumnja, ali zato ima ideju o Bogu kao najsavršenijem bi u.

BARUH DE SPINOZA (1632-1677)

Zanimljiva je sudbina Spinozina. On je živeo svoju filozofiju kao Sokrat i mnogo je pretrpeo zbog svojih ube enja. Spinoza je jedan od najve ih umova u istoriji filozofije. U toku svog školovanja kod jevrejskih verskih u itelja javno je izneo sumnje u neke neprikosnovene istine Starog zaveta. Zbog tog slobodoumlja na njega je ba ena anatema – prokletstvo. Izba en je iz jevrejske verske zajednice .Tu vest je mirno primio i nije se do kraja svog kratkog života priklonio nijednoj drugoj religiji. Ostao je slobodan mislilac-filozof. U suštini Spinoza nije bio ateista. Njegova filozofija je duboka prožeta religioznim razmišljanjima. Njegova je fiozofija bila pod velikim uticjem Dekarta. Kao i Dekart, on je postavio problem supsancije.

Spinoza je zastupao stav o identitu mišljenja i bi a: red stvari odgovara redu ideja. Kako sam Spinoza kaže : „Pod supstancijom podrazumevamo on o što u sebi jeste i pomo u sebe se shvata- supstancija je sama sebi uzrok(causa sui).” Za Spinozu ta supstancija je Bog ili Priroda: Deus sive natura.

Sve postoje e je supstancija- jedna nedeljiva, beskrajna supstancija. Ona ima ontološki primat: u njoj su esencija i egzistencija jedno isto. Supstancija ima svoj sopstveni smisao, logos . Pojam supstancije je najviši pojam u ljudskom razumu. Taj pojam se ne izgra uje pomo u drugih pojmova, ve obrnuto. Suština supstancije poklapa se sa njenom egzistencijom. Ono što jeste, pisao je Spinoza, mora imati svoj sopstveni razlog, smisao, zašto je to tako kako jeste, a ne druga ije. Jednom re ju, svet ima svoj razlog, svoj logos, svoju logiku.

Supstancija ima beskrajno mnogo atributa ali ljudski razum opaža samo dva : mišljenje i prostiranje. Spinoza je zamerio Dekartu što je odvojio duh i materiju. Ljudski duh opaža razna stanja supstancije – to su **modusi** ili itav vidljivi svet.

Da li Spinoza identifikuje Boga i prirodu? Spinozin Bog nije li nost, niti priroda onako kako je mi opažamo oko sebe. Kod Spinoze priroda ima zna enje sistema nužnih zakona. Samo ljudsko bi e Spinoza vidi kao nešto slua ajno, kontingentno. ovek može postojati ali i ne mora.

Iz ovih stavova proizilazi i Spinozina etika. Za Spinozu ovek nije bi e koje bi priroda imala razloga da favorizuje. Nema ni izabranog narodea: svi narodi su jednaki. Spinoza odbacuje sholasti ku definiciju oveka da je on animal rationale. Za njega je ovek bi e koje žudi i koje je ispunjeno raznim afektima: ovek trpi, raduje se, uživa u životu, podnosi bol.

Srž Spinozine etike je odnos slobode i nužnosti. Svetom vladaju strogi kauzalni zakoni kojem podležu i ovek i Bog. Sloboda volje ne postoji , postoji samo nužnost. **Sloboda je samo spoznata nužnost, kaže Spinoza.** I pored sve te nužnosti koja vlada u svetu, ovek može biti slobodan ili biti rob. ovek ima politiku i intelektualnu slobodu i ove dve slobode se razlikuju. ovek može biti tiranisan svojim afektima kao i spoljašnjom silom i okolnostima. **Intelektualno je slobodan onaj ovek koji ne dopušta da ga afekti straha , bola, mržnje i ulne ljubavi vode tamo-amo.Slobodan ovek gospodari svojim afektima.** Ta vlast nad sobom postiže se pomo u intelektualne ljubavi prema Bogu . Ta ljubav je žudnja za saznanjem metafizi kih nužnosti. Saznanje tih nužnosti ini oveka snažnim i slobodnim u odnosu na životne prilike i okolnosti. Spinoza kaže: „**Sve što je uzvišeno isto je toliko teško koliko je i retko**”.

Nijedna stvorena stvar ne ispunjava ništa svojom sopstvenom snagom. Sve se doga a snagom Boga kao uzroka svih stavri. **Saznanje pobu uje u oveku ljubav prema Bogu. ZATO SE NUŽNO SLAŽU LJUDI KOJI ŽIVE POD VO STVOM RAZUMA.**

Kako Spinoza kaže: Sve što asno želimo svodi se na tri stvari :

1) Upoznati stvari kroz njihove uzroke

2) Ukrotiti strasti i ste i naviku vrline

3) Živet spokojno i zdravo

Prva dva uslova u mo i su samog oveka, dok tre i uslov zavisi u velikoj meri od spoljašnjih okolnosti života. Tako i glup i mudar ovek mogu biti podjednako sre ni.

Spinoza nije samo bio veliki um, ve je bio i veoma human ovek. Život je posvetio istini i ljubavi prema oveku. Odbrana ovekove slobode misli bila je jegov uzvišeni cilj. Sloboda je bila za Spinozu uslov za ljudsku sre u. On je imao uzvišeni karakter a to se najbolje vidi u njegovoj maksimi „ ovek je oveku Bog”

Ideja koju imamo o univerzumu u suštini je ideja o Bogu govorio je Spinoza. ovek treba da kroz razumevanje stvarnosti ostvari svoju ljubav prema Bogu.Ta ljubav je aktivna i intelektualna ljubav , a ne pasivna i emotivna. Kroz ideju o Bogu saznajemo svet u njegovoj puno i. Stvari vidimo, kako kaže Spinoza, pod vidom ve nosti, Ve nost nije beskrajno vreme, ve vreme bez kraja. Tako gledati svet zna i za Spinozu videti Boga. Prosve ena li nost shvata da su , po vidom ve nosti, sre a, vrlina i sloboda jedno isto.

GOTFRID LAJBNIC

U ENJE O MONADAMA I PROBLEM TEODICEJE

Gotfrid Lajbnic je treći i veliki filozof XVII veka. Lično je poznao Njutna, Spinozu i druge značajne ličnosti svoga doba. Imao je znanja iz istorije, prava, hemije, geologije, matematike, mehanike i filozofije. Sa pravom su ga zvali „novovekovni Aristotel”. Osnov je Nemačke akademije nauka i dopisivao se sa svakim genijalnim čovekom svoga doba. Do danas nije do kraja istraženo njegovo delo. Sa Njutnom je delio otkriće infinitezimalnog računa. Napisao je čuveno delo „Monadologija”, „Teodiceja” i „Rasprava o metafizici”.

Lajbnic se najviše bavio problemom supstancije. Odbacio je Dekartov ontološki dualizam i Spinozin dualizam atributa i supstancije. Razlog za takav stav našao je u Aristotelovoj definiciji supstancije prema kojoj supstancija može biti uvek samo subjekt a nikada predikat. Istinske supstancije stoga mogu biti jednostavni entiteti i ako nešto postoji onda to mora biti na individualan način. Postoje samo nedeljive jedinice. Nastajanje vidljivih stvari je samo udruživanje tih nevidljivih jedinki u agregate, a propadanje je rastavljanje na delove. Jednostavni entiteti su istinske supstancije od kojih se sastoje sve druge stvari. **Supstancija sveta su monade kao „istinski atomi prirode” i „ogledalo sveta”.**

Svaka monada je mikrokosmos, nedeljiva celina. Monada je jedinstveni, neponovljivi egzemplar. Svaka monada je zato subjekt-supstancija a njihov broj je neograničen. Pojam subjekta podrazumeva izvesnu količinu svesnosti – **monade su žive sile.** Lajbnic briše kvalitativnu razliku između živog i neživog. Žive se od neživih stvari razlikuju po stepenu osetljivosti. Koja su svojstva monada :

- a) Monade se ne protežu u prostoru (kao ni duša)
- b) Monade se međusobno razlikuju prema svojim predikatima
- c) Monade ne mogu tek tako nestati i nastati – može da ih uništi samo „čudo”

Sve monade poseduju neku vrstu opažanja, percepcije ali je malo svesnih monada. Najviši stepen svesnosti je kada monada opaža samu sebe i to se zove apercepcija. Na Lajbnica je dubok utisak ostavio fenomen dubokog sna. Zar ne izgleda da je čovek mrtav u dubokom snu? Zar onda i stvari od kamena i gvožđa nisu u istom takvom snu?

Monade su jedinice beskrajno male veličine. U matematičkom rasuđivanju od beskrajno malih veličina nastaju linije i površine. Tako i na nivou kosmosa od monada nastaju ogromna vidljiva tela.

Svaka monada je jedan mali svet za sebe. Pored principa identiteta (apercepcija) Lajbnic uvodi i princip kontinuiteta: budući da su monade beskrajno mali odvojeni svetovi one su tako postavljene u kontinuitetu da čine jedan jedinstveni svet- makrokosmos. Za matematičkim umom to nije bilo neshvatljivo, jer kao što tačke – diskretne linije tako i linije koje nemaju ni debljine ni širine sačinjavaju površinu. Slično ovome i monade bez ijedne praznine ili diskontinuiteta čine mikrokosmos.

Monade ipak nisu za Lajbnica isto što i geometrijske tačke. Supstancije deluju bez prekida. Svaka monada ima neku energiju- žudnju- appetitio. Otuda neki ljudi teže saznanju i žude za većim stepenom svesnosti. Najviša monada je Bog. Za božansku monadu nema tajni. Ona vidi svet kao na dlanu. U svakoj monadi ogleda se makrokosmos: sve je u Jednom i Jedno je u svemu. Bog je konačni razlog za egzistenciju stvari. Svaka monada ima dovoljni razlog zašto postoji. Bog je najviše dobro

i zato je stvorio najbolji od svih mogućih svetova. Taj svet ima dovoljan razlog da postoji i istovremeno je i jednostavan i shvatljiv.

Lajbnic postavlja pitanje kako je moguće zlo u tom najboljem od svih mogućih svetova, odnosno kako je moguće zlo u efektu u svetu koji je stvorio Bog, a tog zla nema u samom uzroku. To je osnovni problem teodiceje ili opravdanja božjeg savršenstva uprkos postojanja zla u svetu koji je on stvorio. Prema Lajbnicu, zlo nema pozitivnu realnost – zlo je samo odsustvo dobra. Metafizički zlo je samo odsustvo savršenosti sveta monada. Svet je kao celina dobar, ali pojedini njegovi delovi odstupaju od tog celovitog dobra. Bog nije mogao stvoriti bolji svet od ovoga, jer da je mogao on bi ga i stvorio. Iz toga sledi Lajbnicova optimistička teza da je ovaj svet najbolji od svih mogućih svetova. Bog nije popustupao po logici koja prinudi stvaraju i ovaj svet. On ne može postupati protivno logici kim zakonima ali zato može odlučivati o svemu što je logici moguće. Svet u kojem nema zla je logici moguće, ali takav svet nije najbolji od svih mogućih svetova, Najbolji moguć i svet je onaj u kojem je koliko ina dobra najviše a uprkos činjenici da posledica dobra može biti zlo. Kada bi postojao svet bez zla u njemu ne bi bila potrebna sloboda čovekove volje. Zato Bog nije mogao da čoveku da slobodu volje a da istovremeno spreči mogućnost da čovek u ini kakav greh. Stvaraju i svet baš ovakav kakav jeste Bog je dokazao svoju dobrotu.

FILOZOFIJA PROSVETITELJSTVA

Filozofija francuskog prosvetiteljstva obuhvata period od 1690.godine kada je Džon Lok objavio svoj „Ogled o ljudskom razumu” o čija sve dop pojave Imanuela Kanta. Dok su filozofi XVII veka igrali aktivnu ulogu u nastanku prirodnih nauka, najviše i filozofi XVIII veka bili su više zainteresovani za društveni i politički život. Biti filozof značilo je za njih kritikovati stari feudalni režim boriti se za poredak u kojem će vladati sloboda, bratstvo i jednakost svih ljudi. Duh vremena je bio takav da se verovalo u nadmoć zdravog ljudskog razuma. Vladalo je mišljenje da se obrazovanjem i prosvetivanjem ljudi može pokrenuti napredak u društvu. Cilj napretka je formulisan kao sreća svih ljudi. Ideja vodilja francuskog prosvetiteljstva bila je Holbahova misao da je smisao bavljenja filozofijom taj da ona bude korisna ljudima i da doprinosi sreći i zajednice.

Vera u zdrav ljudski razum i težnja ka slobodi prožimali su sve prosvetiteljske ideje. Francuski filozof Monteskije verovao je u razumno zakonodavstvo i duh zakona. Volter je zagovarao deizam: ideju da je Bog stvorio svet ali se ne meša u ljudske stvari. Bog određuje zakoniti i logički poredak u svetu. Govorio je da nema granice između filozofije i književnosti. Volter je želeo da filozofija uzme u obzir i svakodnevnom životu i da bude svakom dostupna.

Revolucionarna suština prosvetiteljstva najbolje se vidi iz pera Žana Žak Rusa. Za Rusa, čovek je prirodno biće i mora se kao slobodan i razuman. Sloboda čini suštinu jednakosti među ljudima. Međutim, kada su ljudi počinili da zloupotrebljavaju slobodu za lične ciljeve počinila je nejednakost među njima kao i ostala zla. Posledica toga je nastanak civilizacije koja je prisilila čoveka da napusti prirodno stanje. Čovek je, za Rusa, dobar samo kao prirodno biće u prirodnom stanju. Karakteristike prirodnog stanja jesu vladavina razuma i slobode i to je ideal kojem treba težiti. U spisu „Društveni ugovor” Ruso nasuprot Hobsu, govori da se društvenim ugovorom zaštiti i sloboda i prirodna prava pojedinca. Iznad svih pojedinaca stoji opšta volja koja je izvor svih prava. Za njega je narod jedini suveren i zato samo narod može biti zakonodavac a ne

predstavni ki sistem. Rusoova misao bila je osnova revoluconarne ideologije buržoazije i kao takva bila je misao vodilja francuske buržoaske revolucije.

DENI DIDRO I DALAMBER – ZNA AJ „ENCIKLOPEDIJE ”

Deni Didro je jedan od najvrednijh filozofa koje je dala francuska prosve enost XVIII veka. Didro je bio svestrana li nost kojeg su savremenici videli kao genija. Pre svega bio je filozof. U njegovo vreme filozofom se smatrao ovek koji slobodno misli i koji kritikuje stari feudalni poredak i crkvu. Netrpeljivost prema crkvi, religiji i teologiji odlika je Didroovog mišljenja. On je uporno dokazivao da je materijalisti ka filozofija jedino shvatanje sveta koje se razvija u skladu sa progosom oveka i njegovih znanja. Pošto je bio izuzetno angažovan u problemima svoga vremena nije imao kad da izgraqdi svoj filozofski sistem kao filozofi metafizi ari XVII veka. Svoja najbolja dela nije štampao za života ve je puštao da kruže u rukopisima. Svoje je ideje izlagao i kao filozof i kao književnik i kao esteti ar.

Najve a Didroova zasluga je što je pokretanjem velike francuske „Enciklopedije ” okupio najve e umove Francuske : Dalambert, Helvecije, Holbah, Volter...itd. Odlu ili su svi zajedno da se vladaju oj ideologiji odupru mo nim i originalnim oružjem : znanjem. To znanje sabrali su u „Enciklopediji ili obrazloženom re niku nauke, umetnosti i zanatstva”.

U toj „Enciklopediji” su na prigodan na in izložili novo materijalisti ko shvatanje sveta i veru u napredak, znanje i zdrav razum.

Veliki matemati ar Dalamber dao je Didrou veliku podršku oko „ Enciklopedije”. Punih 20 godina borio se Didro za to delo . Štampanje „Enciklopedije” bilo je pod znakom pitanja jer je bila obnovljena smrtna kazna za pisce i štapare onih dela koja nisu dobila zvani no odobrenje. Ve je prva sveska „Enciklopedije” koja j izašla 1751. godine izazvala pravu buru. Ta knjiga je postala priru nik novih znanja i ona je omogu avala ljudima iz širih narodnih slojeva da steknu nau ne pojmove o mnogim stvarima. Nau ni duh ove knjige sve prirodne pojave objašnjavao je samom prirodom. Enciklopedija je postala priru nik novih znanja, intelektualna sinteza svih znanja koje je ljudski duh stekao do sredine 18. veka. I da nije ništa drugo radio, rad na „Enciklopediji” bi proslavio Didroa. Izuzetan je njegov doprinos književnosti, pozorišnoj kritici, estetici.

IMANUEL KANT(1724-1804)

Immanuel Kant predstavlja prekretnicu u razvoju evropske filozofije i njemu se pripisuje zasluga da je izveo Nemačku na filozofski put. Nikada se još nije dogodilo da jednom epohom vlada jedan sistem mišljenja kao što je to bio slučaj sa filozofijom Imanela Kanta u Evropi XIX veka. Pesnik Hajne isticao je da su Nemci izveli građansku revoluciju najpre u oblasti misli budući da nisu postojali istorijski uslovi za politički prevrat kakav se dogodio u Francuskoj. Ideje francuskog prosvetiteljstva imale su jak uticaj na Kanta, ali i na Getea, Šilera i Lesinga. Kant je sam isticao da su njegovi veliki učitelji bili Žan Žak Ruso i Dejvid Hjum. Na jednom mestu on kaže: „Priznajem otvoreno da je sećanje na Dejvida Hjuma bilo upravo ono što me je pre mnogo godina trglo iz dogmatskog dremeža i mojim istraživanjima dalo nov pravac.”

Kant je studirao filozofiju, matematiku i prirodne nauke. Kant je prvi veliki profesionalni filozof – predavao je znanja iz više filozofskih oblasti i prirodnih nauka. Iako je živio pedantnim, uzdržanim i povučenim životom bio je veoma prijatan sagovornik. U svojoj 57. godini objavio je svoje najveće filozofsko delo „Kritiku čistoga uma” koja će postati prekretnica u razvoju evropske filozofije. Kantov filozofski razvoj i sazrevanje trajali su veoma dugo ali je zato njegovo delo, ugledavši svetlost dana, izazvalo velike i brze promene u naučnu razmišljanja,

Kant je isticao značaj Rusoa i Hjuma kao svojih učitelja. Hmitaju i Rusoa, verovao je da je on otkrio istinu o svetu i njegovoj prirodi i značaj osećanja za svega kao religiozno biće. Iako razum odbacuje ideju Boga, ona nastavlja da živi u svim emocijama. Rusoova razmišljanja o tome pokazala su Kantu mogućnost i izlazak iz ateizma.

Drugi veliki uticaj na Kanta imao je Hjumov skepticizam koji ga je, po njegovim rečima, probudio iz dogmatskog dremeža. Najviše ga je zaintrigirao Hjumov stav da odnos uzroka i posledice nemaju objektivnu nužnost i opšte važenje. Taj stav je podrivao osnove metafizike i zahtevao da se preispita mogućnost metafizike kao nauke. Kant je postavio pitanje u koju oblast spadaju metafizička pitanja: u nauku kojoj je uzor Njutnova fizika ili u oblast neplodne spekulacije? Mogu li pitanja o Bogu, slobodi i besmrtnosti biti predmet nauke? Na ovo pitanje, prema Kantu, moguće je odgovoriti samo ako se ispitaju mogućnosti i granice uma, odnosno mogućnosti saznanja. Kant je želeo da prevaziđe ograničenosti i empirizma i racionalizma. Izgradio je svoju koncepciju saznanja koja se radikalno razlikovala od svih ranijih.. Kant je izveo, kako sam kaže, „kopernikanski obrt”. Taj obrt znači sledeće: Saznanje objekta zavisi od saznajnih mogućnosti i subjekta (svet je zakonodavac prirode) a ne mogućnosti i suštine, razum i um.

KANTOVO BUĐENJE IZ DOGMATSKOG DREMEŽA – TRI OSNOVNA PITANJA FILOZOFIJE

Kant je bio veoma zahvalan Hjumu što ga je probudio iz dogmatskog dremeža. Hjum je jasno pokazao da se ono što je „a priori”, što je opšte i nužno, ne može izvesti iz konkretnog saznanja tj. iz iskustva. Time je Hjum doveo u pitanje izvesnost i objektivnost metafizičkih tvrdnji. Opštost i nužnost uzročno-posledične veza u svetu ne može se empirijski potvrditi. To znači da smo mi navikli, mi verujemo i mi očekujemo da posle određenog uzroka sledi određena posledica.. Ovim stavom Hjum je doveo u pitanje izvesnost i istinitost metafizičkog naučnog razmišljanja. Krupna pitanja kojima se bavi ljudski um nužno ga vode u nerešiva protivurečja ukoliko se pokuša odgovoriti na ta velika pitanja(Bog, sloboda, besmrtnost duše)

Kant je formulisao tri osnovna filozofska pitanja:

a) Šta mogu da znam?

b) Šta treba da činim?

c) Šemu mogu da se nadam?

Odgovore na ova tri pitanja Kant je izložio u tri svoja kapitalna dela. Na prvo pitanje odgovorio je „Kritikom čistog uma“, na drugo pitanje „Kritikom praktičnog uma“ i na treće pitanje „Kritikom čistog i suptilnog uma“

Odgovori na sva tri pitanja trebalo bi da posluže kao odgovor na četvrto i najvažnije pitanje „Šta je čovek?“ . Kant je jasno uvideo da je čovek osnovni problem filozofije a ne spekulacije o prirodi supstancije. Najpre treba ispitati šta čovek treba da zna, šta treba na osnovu odgovora na to pitanje da čini i kako da deluje kao moralno biće, a onda na osnovu tog odgovora treba da nađe odgovor i naposlednje pitanje : kakav smisao imaju red, lepota i harmonija u haosu prirode? Lepota, red i smisao dolaze nakon saznanja granica teorije i prakse.

Prema empirizmu i racionalizmu Kant je zauzeo kritički stav. Smatrao je da ni racionalisti ni empiristi, zajedno sa Hjumom, nisu objasnili ono što je najbitnije za nauku i filozofiju a to su **opštost i nužnost pojmova na kojima počinju naše saznanje**. Racionalisti greše jer precenjuju značaj razuma i njegovih stvaralčkih moći i na račun iskustva. Empiristi greše jer precenjuju čulne izvore saznanja i iskustvo. Sa empiristima se složio da svako saznanje vremenski počinje sa iskustvom, ali ne proizilazi –logički– svo saznanje iz iskustva.

Kant se pita, da li u našoj moći i saznanja (čak i da je samo čulno) postoji nešto **što moć saznanja dodaje iz sebe, što ono samo poseduje a da nije pobuđeno čulnim utiscima**. Sudovi matematike i prirodnih nauka pokazuju da postoji nešto što je apriorno dato. **To znači da ljudski um sam ima moć da stvara nova saznanja i ona tu moć potvrđuje u sintetičkim sudovima a priori.**

- Analitički sudovi ne proširuju naše saznanje – objašnjavaju samo pojmove

- Sintetički sudovi proširuju naše saznanje. Kad kažem da su $7+5=12$ u broju 12 nije sadržan pojam broja 5 i 7 pa taj sud samim time nije analitički već je sintetički. Svi empirijski sudovi su sintetički. Kad kažemo da telo zauzima prostor to je analitički sud jer pojam tela implicira zauzimanje prostora. Međutim, kada kažemo da je telo teško to je onda sintetički sud jer se mora izaći iz pojma i povezati se sa iskustvom.

Sad se postavlja pitanje kako su mogući sintetički sudovi a priori – koji proširuju naše saznanje. Kant je moć i saznanja podelio na čula, razum i um. Svo naše saznanje počinje čulima, ali ne proizilazi svo naše saznanje iz čula. U svakoj moći i saznanja razlikuju se forme saznanja i sadržaji saznanja. **U tim formama saznanja Kant je video stvaralačku moć saznajnog subjekta. Saznajni subjekt nije pasivan u procesu saznanja. On je aktivan.** Taj subjekt Kant naziva transcendentnim subjektom a njegovo saznanje transcendentnim saznanjem. **Kant definiše transcendentno saznanje kao saznanje koje se ne bavi predmetom saznanja, već moć ima saznanja o tom predmetu ukoliko to saznanje treba da bude a priori.**

Tako je Kant izdvojio iste forme čulnosti, iste forme razuma i iste forme uma.

Te forme su sfere transcendentnosti – u njima subjekt ima ključnu ulogu. **Subjekt aktivno učestvuje u saznanju.** Iskustvo ne može da nas nauči šta je opšte i nužno, jer u iskustvu je sve takvo kakvo jeste ali ne i nužno tako. **Nužnost i apriornost ne otkrivamo u iskustvu.**

Iste forme čulnosti su **prostor i vreme**. Prostor i vreme imaju transcendentnu idealnost i empirijsku realnost. Idealnost se ogleda u tome što su prostor i vreme uslovi bez kojih subjekat ne bi mogao ništa da opaža. Empirijska realnost prostora i vremena ogleda se u tome što sve što opažamo opažamo u prostoru i vremenu. Ono što naša

ula opažaju samo su pojave ili fenomeni, a šta stoji iza pojava ne može se znati- to je noumen ili stvar po sebi. Empirijska realnost je oblast samo mogu eg iskustva. U ulnom opažaju mi nismo nikada u direktnom kontaktu sa stvari po sebi. **Dakle, prostor i vreme nisu empirijske prirode.** Našim ulima dati su samo pojedina ni predmeti-pojave-fenomeni. Razum je za Kanta „zakonodavac prirode” – on raspolaže formama su enja, sudovima .

KANTOV TRANSCENDENTALNI IDEALIZAM

Kant je smatrao da prostor i vreme nisu svojstva koja se mogu opažati na samim stvarima. Kroz prostor i vreme pojavljuje nam se objekt . Iza pojava, fenomena stoje noumeni ili nesaznajna stvar po sebi ili transcendentna stvar koja kao nešto deluje na naša ula. U procesu saznanja koje je sinteza raznovrsnih opažaja ti opažaji moraju biti me usobno povezani. Prostor i vreme nisu dovoljni da organizuju naše iskustvo. Povezivanje opažaja omogu uju sudovi razuma. Razum poseduje kategorije koje dodaje opažajima u procesu saznanja. Subjekt u procesu saznanja dodaje ulnosti ono ega u ulnosti nema. Kroz kategorije razuma miurazumljujemo” našu ulnost. Te kategorije su :

- kvantitet : jedinstvo, mnoštvo, celokupnost
- kvalitet . realnost, negacija, limitacija
- relacija : inherencija i supstancija, kauzalitert i dependencija
- modalitet: mogu nost, nužnost, slu ajnost

U kategorijama se vidi stvarala ka mo razumske sinteze kojom razum nešto razume u haosu iskustva i opažanja. **Kategorijama se razume ono što je ulima dato.** Kategorije ine to da je iskustvo mogu e.

Sve predstave koje ima razum prati jedno jdinstvo svesti izraženo u stavu „Ja mislim”-

To je transcendentalno jedinstvo apercepcije. U meni kao subjektu organizuje se celokupno moje iskustvo. Iskustvo je uvek subjektivno jer pripada jednom subjektu. Ne može se „u i” u tu e iskustvo. Stoga se ne može dokazati objektivnost spoljašnjeg sveta

Što je skandalozno za ljudski um.

Razum ne može da ide dalje od mogu eg iskustva. Tu je njegova granica. Nužnost i opštost apriornuih formi ulnosti i razuma ograni eni su samo na mogu e iskustvo. I razumu i teorijskom umu nedostupna je stvar po sebi ili noumen..

Um ipak ide preko granica mogu eg iskustva i proizvodi tako tri ideje:

- ideju Boga
- ideju slobode
- ideju besmrtnosti duše

Ove tri ideje odnose se na naše celokupno iskustvo ali same nisu predmet iskustva. Um zapada u protivure nosti ili antinomije im pokuša da reši ova pitanja . Ideje koje um proizvodi bile su predmet stare metafizike. Zbog toga stara metafizika nije ni mogla ni biti nauka. **O stvarima po sebi ne možemo znati ništa pa ak ni to da li one postoje.** Stara metafizika je pravila grešku jer je pogrešno shvatala ideje uma. im um pokuša da stvori neko opšte i nužno saznanje o pitanjima kao što su sloboda, besmrtnost i Bog nastaju protivre nosti. Problem je isto logi ke prirode jer se kao objektivno date stvari uzimaju subjektivni principi misli. Iako je sinteti ka mo razuma toliko velika da stavar nova saznanja ona ipak nije toliko mo na da objasni protivure nosti u koje zapada um svojim pitanjima.

Dakle, logika izuava samo forme razuma. Logiku ne interesuje sadržaj pojmova. Znanje o svetu ne može da ide dalje od granica mogućeg iskustva iza kojih se nalazi nesaznajna „stvar po sebi”. Poenta je da je Kantova teorija saznanja agnostička: saznajemo samo pojave, ne suštinu. Uvek ima potrebu da osmišljava svet u kojem živi i zato se um uvek iznova zaleće van granica mogućeg iskustva. **Morao sam, kaže Kant, ograničiti saznanje da bih ostavio mesta za verovanje.**

PRAKTIČNA UPOTREBA UMA – KANTOVA ETIKA DUŽNOSTI I KATEGORIČKI IMPERATIV

Pošto je izložio mogućnosti i granice teorijske upotrebe uma, Kant prelazi na praktičnu upotrebu uma. Za Kanta su praktična pitanja važnija od teorijskih. Krajnji cilj praktičnog uma je ideal najvišeg dobra i opšte sreće svih ljudi. Kant je želeo da utvrdi u čemu se sastoji opštost i nužnost, odnosno univerzalno važenje moralnih normi. Zdrav razum ima univerzalnu predstavu o moralnom zakonu. Zdravorazumsku predstavu o važenju moralnih normi karakteriše opštost i nužnost- moralne norme moraju važiti nezavisno od svakog iskustva, svih motiva, naklonosti i praktičnih interesa.

Svaki moralni čin treba tražiti u volji uvek. Samo apriorna, ista volja kao i isto htenje daje moralnost nekom ljudskom činu. Nikakva naklonost ma koliko bila moralna nije moralna, prema Kantu. Moralno je samo ono što se čini prema moralnom zakonu. **Moralni zakon obavezuje i propisuje moralnu praksu. Moralno je samo ono što se čini iz moralne dužnosti koju propisuje moralni zakon. Najviši moralni zakon jer kategorički imperativ i on glasi:**

„Postupaj tako da maksima tvoje volje uvek može važiti kao princip opšteg zakonodavstva.”

Forma ovog zakona govori o tome da ga svako može prihvatiti te da stoga ima opšte važenje.

Pojam dužnosti, deontološka etika, ključni je pojam Kantove etike. Za moralnost je važno da je volja slobodna. Moralna odgovornost moguća je samo kroz slobodu. Čin je volja slobodna onda je ona i autonomna a to za sobom povlači i odgovornost. **Sloboda je završni kamen temeljne zgrade istoga uma.** Svaki moralni čin mora biti takav da ga mogu prihvatiti svi slobodni ljudi. Apriornost moralnog zakona ogleda se u tome što on povezuje svaku individualnu volju sa zahtevom za opštim važenjem.

Druga formulacija moralnog imperativa glasi: **„Postupaj tako da tvoje volje anstvo u tvojoj ličnosti i u ličnosti svakog drugog uvek upotrebljavaš kao cilj a nikako kao sredstvo.”** Ovaj stav bio je ideja francuske buržoaske revolucije. Osnovna je ideja da uvek mora biti slobodan da bi bio ličnost. Sloboda je glavni uslov morala. Kategorički imperativ štiti dostojanstvo ličnosti. Uvek se na izvestan način nalazi na raskršnici dva sveta: Svojom prirodnom stranom on je fenomen i podložan je prirodnoj uzročnosti, a svojom slobodom on je noumen ili „stvar po sebi”. Samo slobodna volja može istinski biti moralna.

U trećoj knjizi „Kritika morala” Kant postavlja važno pitanje: „Kako je moguće slobodno delovati u čulnom svetu ako pojam slobode treba da ostvari svoj cilj koji mu je u tom i takvom svetu zadat? Gde je veza između pojma prirode i pojma slobode? Kant je tu vezu našao u jednoj posebnoj mogućnosti uma u mogućnosti prosvetavanja. Ta mogućnost deluje između razuma i uma, prirode i slobode. Njeno apriorno načelo je načelo svrhovitosti i svrsishodnosti. U sudu ukusa to je bezinteresno zadovoljenje, bezinteresno lepo. Lepo je ono što se bez ikakvog interesa svi čine svojim pojmom.

Kantovo etičko načelo je prekretnica u istoriji etike. Uvek održava osećanje dužnosti prema moralnom zakonu.

FIHTEOVA FLOZOFIJA SLOBODE- SUBJEKTIVNI IDEALIZAM

„Kakva se filozofija bira zavisi od toga kakav je ovek jer filozofski sistem nije komad puku stvari koji se može odložiti ili prihvatiti kako nam je volja, nego je oduhovljen dušom ovekovom koji je ima. Inteligencija je nešto apsolutno.”

Fihte

Johan Gotlib Fihte(1762-1814) je bio prvi ozbiljni sledbenik i tumač Kantove filozofije. Međutim, Fihte radikalizuje Kantov transcendentni idealizam isti u i da treba odbaciti Kantovu „ stvar po sebi” kao nepotrebni balast filozofije stvari. To ukidanje stvari „po sebi” otvara slobodan put filozofiji jastva. Fihte je celokupnu stvarnost sveo na „Ja” na subjekt. To „Ja” nije individualno „Ja” već transcendentalno „Ja”. U tom „Ja” ukorenjena je sloboda. Ona se ogleda u slobodnoj, praktičnoj delatnosti kojom ovek stvara svoj sopstveni svet.

Transcendentalno „Ja” potvrđeno je stavom „Ja mislim”.U tom „Ja” ukorenjena je sloboda koja nije nešto apstraktno. Filozofiju slobode Fihte izgrađuje uz pomoć trijade : teza, antiteza i sinteza:

- 1) **Ja jesam** : u svakom opažanju ti opažaš svoja vlastita stanja
- 2) **Ne-ja** : „Ja” uspostavlja „ne-Ja” da bi moglo da se konstituiše i odredi: „ne-Ja” se pojavljuje najpre kao otpor, negacija Ja.
- 3) **Ja** – kao neuslovljeno „Ja” – najpre se „Ja” koje je neuslovljeno preobražava u uslovljeno „ne-Ja”.Tako isposredovano „Ja” kroz „ne-Ja” pojavljuje se sada kao stvarnost, samoostvarenje samokretanje, samorazvitak : teza: antiteza: sinteza.

Na ovaj način nastaje pojam „subjektivnog idealizma”.Fihte je verovao da se subjektivnim idealizmom može nadvisiti „filozofija stvari”. Smatrao je da ne može ništa što je inertno, nepokretno, mrtvo i apatično proizvesti ono što je živo, pokretno, kreativno..**Ono što proizvodi i stvara ima za Fihtea apsolutnu vrednosu**. Fihte je smatrao da je Kantov „kategorički imperativ” neodrživ i formalan. Govorio je da svaki ovek ima svoje zadatke u životu . Fihteove maksime ovekovog slobodnog delovanja glasile su :

- 1) Deluj prema svojoj savesti !
- 2) Ispuni svoje obaveze – Budi!
- 3) Ograniči svoju slobodu i poštuju tuđe ciljeve !

Fihte je isto isticao da realnost spoljašnjeg sveta nije nikakav argument protiv idealizma. **Duh i inteligenciju nemoguće je tumačiti iz spoljašnjeg sveta, tvrdi Fihte**. Treba razlikovati, prema njemu, **in** svesti od **injenica** svesti. **in** svesti je izvoran , dok je **injenica** svesti izvedena. **I sam ovek je in, a ne onjenica: Radim, dakle, jesam!**

Praktični um koren je svakog uma: „ **Mi ne radimo zato što saznajemo, već spoznajemo zato što smo obavezani za rad. Raditi, raditi – to je ono zbog čega smi mi ovde**”kaže Fihte. Mišljenjem se ovek izdiže iznad svojih nagona, **ovek nije proizvod realnog sveta i krajnja svrha njegovog postojanja ne može biti u tom svetu!** Iz tih razloga Fihte na jednom mestu kaže : „ Na meni nema ni trajnog, realnog i neprolaznog osim dve stvari: **Glas moje savesti i moja slobodna poslušnost**”. **Ljudski život je jedan zadatak i njegov krajnji cilj je nedostižan. Stvaranje je suština oveka. Sve u prirodi ide u krug samo ovek ostvaruje napredak.**

ŠELINGOVA FILOZOFIJA OBJEKTIVNOG IDEALIZMA

Šelingova filozofija nastala je pod neposrednim uticajem Fihteove filozofije. Šeling je kritikovao Fihteovu filozofiju apsolutnog „Ja”isti u i da je ona progutala objekt i da se mora rehabilitovati prezrena priroda-objekt. Neophodno je ponovo uspostaviti suštinsku vezu izme u objekta i subjekta. Šeling daje podjednaki zna aj i prirodi,tj objektu, i svesti, tj subjektu. Za njega su to ravnopravni polovi jedinstvene stvarnosti - apsoluta ili Boga. Niti filozofija prirode, niti transcendentalni idealizam ne ine celoviti sistem. Filozofija prirode polazi od objekta i dokazuje njegovu nezavisnost od subjekta , dok transcendentalni idealizam polazi od subjekta i pokazuje kako on odre uje objekat. To zna i da istina nije ni na strani subjekta ni na strani objekta. I priroda i duh su, prema Šelingu, svrsishodno ure eni.

Kao i duh u procesu proizvodnje, nezreli duh mrtve prirode postepeno sazreva u organizmu sve do oveka. Krajnji cilj je da se priroda uzdigne do umnosti. Priroda je samosvest u nastajanju koja samu sebe prepoznaje kao inteligenciju u ovekovoj svesti. **Prirodu ini svrhoviti razvitak sve savršenijih tvorevina.**

Jedinstvo prirode i samosvesti Šeling vidi u umetnosti. Po analogiji tvorca i dela vidimo stvarala ke snage koje ujedinjuju svesno i nesvesno. Na taj na in možemo shvatiti i Boga kao identitet subjekta i objekta. Pravo filozofsko znanje po inje analizom samosvesti u kojoj se nalazi polazni aksiom $A=A$ – aksiom identiteta. Ovaj aksiom tvrdi da se izvan uma ne nalazi ništa : um obuhvata celinu – totalitet- univerzum. U totalitetu je ukinuta razlika izme u subjekta(inteligencije) i objekta(prirode).

Za Šelingu je priroda vidljiv duh, a duh nevidljiva priroda. Duh i priroda su identični jer se u njima ispoljava ista inteligencija – filozofija identiteta.

Šeling zastupa tezu o identitetu prirode i duha. Svesno i nesvesno su dva pola istog apsoluta . Priroda je na svim stupnjevima svog razvoja manifestacija života i stvarala ke snage , jer bi život, prema Šelingu, samo udom moga nastati iz beživotne mehani ke materije. Ono što u prirodi nalazimo kao beživotno samo je uko eni još nerazvijeni život. Iz prirode kao nesvesne inteligencije razvija se postepeno ono psihi ko i duhovno kao osveš ena priroda.

Apsolut, tj. Boga shvatamo intelektualnim opažajem. Logi kim rasu ivanjem ne može da se doku i pratemelj stvarnosti. Logi kom rasu ivanju je dostupna suština stvari ali ne i poreklo-egzistencija stvari. **ZAŠTO UOPŠTE POSTOJI NEŠTO A NE NIŠTA?**

Dok je u Fihteovoj filozofiji centralni problem bila etika, kod Šelinga je to estetika problematika. Pravo umetni ko delo je za Šelingu nešto što proizilazi iz stvarala ke snage genija . U umetni kom delu ostvareni su nužnost i sloboda. Nesvesna kreativnost prirode i svesno stvaralaštvo umetnika imaju isti stvarala ki izvor – apsolut. Kao što je celi kosmos jedno umetni ko delo koje je proizišlo iz izvora Apsoluta tako je svako pravo umetni ko delo proizišlo iz istog apsoluta. Umetni ko delo ni emu ne služi izvan sebe samoga, nije podre eno nekoj spoljnoj svrsi. U umetni kom delu spojeni su realno i dealno, kona no i beskona no . **Lepota ujedinjuje istinu i dobrotu.** Svaki veliki umetnik ima nešto božansko u sebi i. to božansko u oveku zajedni ko je svim umeticima.

GEORG VILHELM FRIDRIH HEGEL – FILOZOFIJA APSOLUTNOG IDEALIZMA

Hegelova filozofija razvila se pod neposrednim uticajem Šelingove filozofije. Hegel je želeo da u svojoj filozofiji ispita sam fenomen svesti budući da je u fenomenu svesti prisutna i objektivna i subjektivna strana stvarnosti. Hegelovo osnovno pitanje je: Šta je racionalna struktura stvarnosti, sveta? Kako se otkriva ta racionalna struktura? Smatrao je da su fenomeni svesti najsigurniji put ka saznanju istine. Nezavisno od svesti stvarnost je samo apstraktan predmet.

Hegel ističe da čovek počinje da misli samo kada se svesno odnosi prema svetu. Taj odnos prema svetu počinje najpre kao individualna svest. Filozofija je za Hegela nauka o potpunoj stvarnosti ili **totalitetu**. **Ta potpuna stvarnost ili totalitet potencijalna je svojina svih ljudi, odnosno svih umnih ljudi**. Svet je objektivacija, ospoljenje apsolutnog uma. Čovekov svesni odnos prema svetu počinje najpre kao individualna svest, zatim preko samosvesti ideje do apsolutnog duha a to su um, duh, religija i filozofija. Tu je na delu jedan istorijski proces – vremenski proces kao put istorijskog samokretanja duha. Tek sa samosvešću u dostiže se stupanj uma. Umnost nastaje kad svest shvata samu sebe. Stvarni razvitak počinje prevazilaženjem neposrednog postojanja za sebe.

Za Hegela je istina celina – totalitet. Totalitet obuhvata sve oblike stvarnosti. U odnosu na celinu stvarnosti svaki pojedina ni dogadjaj dobija smisao. **Zato, nije stvarno samo ono što postoji već je stvarno ono što je logično. Hegelov totalitet je duhovne prirode. Filozofija želi da ponovo uspostavi totalitet koji je nestao u borbi između uma i razuma. Razum shvata samo izlovene momente stvarnosti – koji se tako izolovani, izdvojeni skrivaju pružaju i lažnu sliku apsolutnog razuma. Nasuprot ovome, um ukida razlike i želi da totalitet stvarnosti shvati kao apsolut, sistem apsolutnog duha prolazi kroz tri stadijuma:**

- isto mišljenje ili logika
- Otvorenje u materijalnu prirodu: filozofija prirode
- Istorijsko postojanje : filozofija duha

Um koji postaje kroz razvoj svestan sebe zahteva pomirenje postojećeg stvarnosti sa idejom. Zato Hegel kaže : „**Sve što je umno jeste stvarno i sve što je stvarno – umno je**”.

Ovaj stav govori o poistovetivanju bića i mišljenja. Apsolutna ideja je kao živa supstancija koja se najpre razvija u apstraktnom vidu i to je logika. Zatim se apsolutna ideja otelovljuje u prostoru – otvorenje se u svoje drugobivstvo u prirodu i to je filozofija prirode. Nakon toga, apsolutna ideja se posredstvom subjektivnog i objektivnog duha vraća samoj sebi i kao apsolutni duh stupa u istoriju – to je filozofija duha.

FILOZOFIJA SUBJEKTIVNOG DUHA – MIT O GOSPODARU I SLUZI

U „Fenomenologiji duha” Hegel je sebi postavio cilj da pokaže kako se individuum izdiže od svog nebrzovanog stanovišta do znanja. To je putovanje duha kao protivre ni uspon svesti. Fenomenologija razvoja svesti data je kroz dijalektiku procesa u kojem je i sama stvarnost uključena u uspon svesti. Zato „Fenomenologija duha” nije samo nauka o svesti već je to i nauka o stvarnosti. U jedinstvu svesti i sveta Hegel je tražio put do Apsoluta koji kroz pojavnost vodi u suštinu stvari.

Na nižim stupnjevima subjekat još ne poznaje sebe niti svoju delatnost. Tek kad se subjekat uzdigne na stupanj duha ona otkriva da je pokreta . Nas višim stupnjevima svesti javlja se subjektivni duh kao duh zajednice. Taj uspon izgleda ovako:

1. Na početku uspona svesti je kulno opažanje.
2. Na stupnju razuma svest uo ova razliku između u pojave i kulnog sveta.
3. Na kraju, svest se okre e samoj sebi, ona postaje samosvest- ovek . Sa ovekom po inje dalji uspon uma koji vodi do duha , do religije i do apsolutnog znanja. **Bitno je isat i ad ovek nastaje kroz delovanje, kroz rad.**

Požuda je primitivni oblik delovanja koji koji uništava(životinjska požuda, ljudska požuda za priznanjem, borba, rad). Prosto zadovoljavanje požude samo uništava stvari. U tome se pokazuje samostalnost i nesamostalnost svesti i to u oblicima:

1. Postojanje za sebe – gospodstvo
2. Postojanje za drugog – ropstvo.

U simboli noj pri i o gospodaru i sluzi Hegel je pokazao kaakva je uloga rad u usponu samosvesti - u samoprouzvo enju oveka. U početku gospodar je sve a sluga je ništa. Gospodar se prema stvarima odnosi posredno, preko sluge. Gospodar je ugurao slugu između u sebe i stvari. Tako je svoju samostalnost prepustio sluzi i odao se istom užitku. Sluga se delatno odnosi prema stvarima , on ih negira, ukida , ali ih ne uništava . Na taj na in on spre ova razorni uticaj požude. Svojom delatnoš u sluga proizvodi stvari a na taj na in izgra uje i samoga sebe. Kao posrednik, sluga postaje sve a gospodar ništa. **Na taj na in se samosvest sluge ra a u ropstvu. Svest radom dolazi k’ sebi.**

Kroz ovu pri u Hegel je objasnio proces nastajanja oveka kroz rad. **Radom ovek stvara svoj svet negacijom zate enog stanja stvari. Negacija postaje izvor njegove egzistencije. Rad osloba a oveka i krajnji rezultat je da se sloboda ra a u ropstvu.** Hegel je na izvesni na in objasnio dijalektiku ovekove istorije, istorije ljudskog roda: **To je na elo negativiteta koje pokre e svet. Dijalektoika je za Hegela i na in postojanja stvarnosti i na in istraživanja stvarnosti.**

HEGELOVA DIJALETIKA – SMISAO DIJALEKTI KE TRIJADE

Prema Hegelu, pojam (saznanje) otkriva suštinu (zakon) u bi u (neposrednim pojavama). U toj jednostavnoj istini sažet je celokupni tok ljudskog saznanja. To je i osnovna istina Hegelove logike. Hegel logiku po inje sa onim što je najo iglednije a to je bi e. Bi e je ono što jeste. Bez ikakvih odredbi, bi e je isto što i ništa. Bi e i ništa sjedinjuju se u nastajanju. Nastajanje, postajanje i njegov najviši stupanj kojim se ono odnosi na sebe samo jeste Jedno. Jedno privla i ono drugo i tako nastaje mnoštvo. Hegelova dijalekti ka trijada izgleda ovako:

1. Pozitivni stupanj – teza- bi e
2. Negacija- antiteza – suština
3. Sinteza - pojam

Ili (1) Bi e i ništa pokre u nastajanje. (2)Na drugom stupnju suština se pojavljuje a pojava je suštinska. Kako kaže Hegel „Sve što je stvarno je umno , stvarno sadrži suštinu, suština je ono što je umno, reflektivno”. I na (3) tre em stupnju pojam je jedinstvo bi a i suštine. Pojam je taj posrednik izme u svesti i sveta. Pojam, prema Hegelu, sadrži u sebi život kao što i život sadrži u sebi pojam.

Dijalektika tako postaje metod saznanja i na in postojanja stvarnosti. Dijalektika podrazumeva postojanje protivure nosti. Osnovna razlika izme u aristotelovske i Hegelove dijalekti ke logike jeste razlikovanje razuma i uma. Dok se razum drži principa identiteta i neprotivure nosti , razdvajaju i tako subjekt i objekt), um shvata celinu, totalitet, smisao i razvoj kroz protivure nosti. Taj se razvoj odvija kroz dijalekti ku trijadu : teza, antiteza, sinteza. Za Hegela je sve jedinstvo u borba protivure nosti. Protivure nost pretpostavlja stalni razvoj i nastajanje gde se kroz tezu(poziciju), antitezu(negaciju) i sintezu(negacija negacije) smenjujuj momenti samorazvoja duha.

FLOZOFIJA APSOLUTNOG DUHA- IDEJA BOGA I HEGELOVO SHVATANJE ISTORIJE

Prošavši kroz svetsku istoriju apsolutna ideja kao „duh” vra a se samoj sebi – sti e samosvest o svojoj suštini i to posredstvom tri momenta: 1) Subjektivni duh 2) Objektivni duh 3) Apsolutni duh.

1) Subjektivni duh : antropologija, fenomenologija i psihologija : osloboen prirode duh se javlja kao **duša** ili prirodni duh što je predmet antropologije.

-Slede i stupanj je fenomenologija ili svesno oblikovanjer prirodnog duha , to je svest, odnosno fenomenologija je nauka o iskustvu svesti.

-Sledi njihova sinteza : um, duh kao volja kao inteligencija što je predmet psihologije. Duh se ovde distancira od tela i sti e izvesnost duše o samoj sebi.

2) Objektivni duh : Odnosi se na svet prava, na svet društvene stvarnosti. Svet prava postoji objektivno poput prirode i njega ine : porodica, gra ansko društvo i država.

3) Apsolutni duh : Država obezbe uje istorijski okvir za ostvarenje apsolutnog duha. Apsolutni duh dostiže vrhunac u umetnosti, religiji i filozofiji. Umetnost je

spoljašnje izlaganje apsolutnog duha, dok je religija unutrašnja realizacija apsolutnog duha.

Samorazvitak apsolutnog duha, odnosno ideje odvija se ne samo logički već i istorijski. U Hegelovom sistemu samo duh ima istoriju. Priroda nema istoriju. Priroda je neposredna stvarnost, ideja u otuđenom obliku. Tek kada oslobodi duh prirodu njegov samorazvitak u vremenu se pokazuje kao istorija.

U Hegelovoj filozofiji istorije dominira osnovna misao da um vlada svetom. Svetski um ili svetski duh vodi svoj posao naveliko. On koristi za svoje ciljeve ne samo pojedince već i čitave generacije i narode. Sve se zbiva po planu svetskoga duha i cilj istorijskog zbivanja je da se plan ispuni. Plan je taj da se u toku istorije ostvaruje napredak svesti o slobodi. Kraj istorije biće potpuna sloboda i samosvest. Istorijsko zbivanje pokazuje se kao stalni napredak u sticanju slobode i samosvesti. Sve je najmanje sve u posvetku istorije. Postaje više sve ukoliko zadobija slobodu i tako prevazilazi stanje prirodne neposrednosti. Hegel izdvaja sledeće istorijske faze :

- 1) Orijentalna faza : U drevnoj istoriji isto njih naroda (Kina, Indija) slobodni su bili pojedinci- kralj, mandarin...faraon i to je orijentalna faza.
- 2) Grčko-rimska faza : U ovoj fazi priznaje se sloboda samo nekih građana polisa.
- 3) Srednji vek : ovo je za Hegela period protivljenosti i beskrajne laži
- 4) Reformacija : Ona tek otkriva da svekovu suštinu sačinjava sloboda duha

Hegelov cilj je bio da dovede u sklad religiju i istoriju: **Sloboda je razjašnjenje istorije – krajnji rezultat toka ljudske istorije. Isticao je da sloboda ne postoji kao nešto prirodno i neposredno – sve nije po prirodi slobodan već se sloboda mora steći i tek zadobiti.**

Svoju filozofiju istorije Hegel je tesno povezao sa pravom, religijom, moralom i državom. Budući da je istorija napredovanje svesti o slobodi ona nužno vodi do njene maksimalne ostvarenosti. To je moguće samo u državi koja je dovršenje moralno-pravnog poretka. Pojedinaac ima pravo na slobodu samo u sistemu objektivnog morala.

Prvi stupanj objektivnog morala je porodica. Mnoštvo porodica čini građansko društvo. Država je najviši stupanj objektivnog morala. Hegel je strogo razlikovao državu od građanskog društva. Porodica i građansko društvo su niži stupnjevi samokretanja objektivnog morala. Građansko polje je bojno polje privatnih interesa- to je stanje egoizma – to je stanje individualizma i egoizma koje ima ekonomsku osnovu – to, kako Hegel kaže, duhovno životinjsko carstvo. Hegel je verovao da samo dobra država pruža izlaz iz stanja egoizma, ona je nosilac prava svih pojedinaca i ostvarenje objektivnog morala. Tek u državi koje se ustavi se uzdiže iz stanja usnulosti u stanje slobode. Država je ne samo pravna već i moralna zajednica.

Hegelova filozofija je najviši domet nemogućeg idealizma.

FILOZOFIJA EGZISTENCIJALIZMA

Filozofija egzistencijalizma je jedan od najznačajnijih pravaca u filozofiji XX veka. Još u XIX veku ona počinje pobunom filozofa **Serena Kjerkgjora** protiv Hegelove filozofije. Međutim, ako se gleda istorijski dublje naznake egzistencijalisti kog na ina razmišljanja srećemo već u XVII veku u filozofiji Bleza Paskala. Blez Paskal izražava prvu bojazan za sudbinu čoveka koji stoji pred beskrajnim prostorima svemira. Za Paskala, čovek je ništa u odnosu na sve. U odnosu na svu veličinu univerzuma, čovek je poput trske koju i najmanji vetar može slomiti, ali beskrajno dostojanstvo takvog bića leži u činjenici da ono misli: čovek je trska koja misli. Zato za Paskala smisao čovekovog postojanja nije racionalno ovladavanje svetom kroz nauku, već je smisao postojanja da se pronađu lične vrednosti života, da se osmisli vlastiti život. Za čoveka su dva jedina oslonca u borbi sa svemirom vera i logika srca. Paskal ističe da je čovek usamljena jedinka koja je suočena sa tragičnom neizvesnošću u životu. U takvoj situaciji traži se izlaz u veri. Bog je za Paskala skriven, rizican i odsutan. Takvo osećanje delio je sa Paskalom i Kjerkgjor. Za njega je zadatak filozofije da se bavi i individualno ljudskim, odnosno egzistencijom.

Dakle li čelno iskustvo individue uzima se za pravu realnost. Filozofija egzistencijalizma smatra da je individua pre rođena, da je egzistencija pre esencije. Postavlja se osnovno pitanje: Ko sam ja? Gde sam ja? Kakav interes ja imam u tom velikom preduzeću u koje se zove stvarnost?

Zašto sam ja prinudjen da u estvujem u stvarnosti? Ova pitanja dovode čoveka do oćanja, a oćanje je prvi uslov za nastanak egzistencije. U oćanju individua postaje svesna sebe. Tek sa oćanjem, kako tvrdi Kjerkgjor, individua se raća u duhovnom smislu. Oćanje pokazuje da čovek živi u jednom tućem svetu u kojem je prepušten sam sebi. Oćanje je većita strepnja i stalna borba sa besmisлом čovekove konačnosti. To oćanje pokazuje put ka ličnoj veri. Za **Kjerkgjora** je vera skok u ambis- skok u apsurd. Čovek mora da zatvori oći i da sa samopouzdanjem utone u taj apsurd. Vera tako postaje svojevrsna ironija, dakle, sposobnost da se živi sa svešću u oć besmislenosti života. Ironija je oblik svesti preko koje se apsolutno ispoljava nadmoć subjekta nad objektom. Ironija ni odnos prema svetu je, kako kaže Kjerkgjor, odnos klovna koji saopštava svetu propast a lićne i naćin spasenaja.

Biti filozof egzistencije znaći govoriti o strahu, o drhtanju, o ćanju, bolu i beznaću. I filozof **Karl Jaspers** govoriće o veri kao borbi za lićni smisao života. Filozofija, za Jaspersa, poćinje saznanjem granica nauke. Čovek kao egzistencija ulazi u oblast pojavnog, predmetnog sveta. Ali egzistencija teći sa izgradi sopstveni smisao života i u tome leći njena sloboda. Čovek ne moće biti ni samo objekat ni samo subjekat. Njegova egzistencija moćuća je samo kroz ć njihovo jedinstvo.

Čovek ne moće da prevaziće paradokse ćivljenja. On traći izlaz u veri i vera tako postaje naćin da se ćive paradoksi savremenog sveta. Egzistencija dolazi do vere u **granićnim situacijama**. Granićne situacije su općta patnja, greh i smrt. U granićnim situacijama budi se u ćoveku tećnja da kroz stradanje naće put do lićne vere. Vera dobija naćnaju i zato što pozitivno znanje ne moće da pomogne ćoveku da shvati apsurdnosti života. Jaspers ističe da demonska tehnika kao izraz tog znanja ostavlja za sobom vakuum u vrednostima jer proizvodi sredstva za masovno unišćenje. **Vera u Boga tako postaje i tećnja ka ć trajnim vrednostima u svetu prolaznosti.**

Filozofiji egzistencijalizma pripada i misao Žan Pol Sartra velikog francuskog filozofa XX veka. Za Sartra sloboda je osnovna karakteristika. Ovek je bi e osu eno na slobodu. Izme u ro enja i smrti ljudsko egzistiranje je slobodan angažman. Egzistencijalizam govori o slobodi kao ovekovoj sudbini. Me utim, kako kaže Sartr, ovek nije ba en u slobodu on mora za nju da se izbori. Svest o slobodi istovremeno stvara i svest o apsurdnosti, bezrazložnosti slobode. Nikakva prinuda ne uništava slobodu pa ni tamnica. **Zato što je ovek apsolutno slobodan on je i apsolutno odgovoran za svet u kojem živi. Nema nevinih žrtava, nema izvinjenja, kako kaže Sartr.**

U polemici sa Sartrom i **Alber Kami** razvija svoje egzistencijalističke stavove. Prema Alberu Kamiju ovek sledi svoju pustolovinu u vremenu. U borbi sa pasurdnim, sa besmislenim ovek ispoljava svoje najviše vrednosti. Osnovno obeležje apsurdna je taj nepremostivi jaz izme u oveka i sveta. Osnovno filozofsko pitanje je : **Ima li ili nema smisla živeti? Kako Kami kaže ovek je tu inac, stranac u svetu. Svakoga može pogoditi u svojoj golotinji ovo ose anje apsurdna. Svet sam po sebi nije racionalan, nije razborit, on je apsurdan.** Kami ističe da je svet pun iracionalnog i u tom svetu **ovek želi da mu se objasni sve ili ništa.** Kad se ovek suo i sa apsurdom sve je u njegovom životu poljuljano. Me utim, ovek se ne miri sa apsurdom, u njemu se javlja revolt i že za slobodom.

Ideju apsurdnog junaka Kami razvija u „Mitu o Sizifu ”. Sizif jer apsurdan junak. Analiza njegovog tragi nog položaja otkriva mu da je nejkova svest o apsurdnu ujedno i mogu nost da bude sre an. Pojam sre e i apsurdna su povezani. Sudbinu Sizifa Kami upore uje sa životom današnjeg radnika koji svakog dana radi na istim zadacima. Tako je i Sizif proleter bogova i to revoltiran i bespomo an. Ipak on i dalje radi, gura svoju stenu i u tome pronalazi neki smisao – smisao u inatu.

Kami smatra da nije zadatak današnjeg oveka da izmeni svet ve da ga sa uva od uništenja. Nijedan ljudski život ne sme se žrtvovati radi boljeg sutra. Oveka treba gledati kao na cilj a ne kao na sredstvo. Ovek koji se svede na sredstvo završava kao žrtva nasilja.

Nema ki filozof **Martin Hajdeger tvrdi** da egzistencija otkriva našu ba enost u svet, našu propalost me u stvari. Ovek ne poseduje nikakvu suštinu unapred. Oveku suština nije data, ona mu je zadata. Odlika svake egzistencije jeste otvorenost prema sopstvenim , autenti nim mogućnostima. Ovek odlu no prihvata svoju kona nost i egzistiranje u vremenu. On strepi i brine i kroz tu strepnju on postaje svestan svoje samobitnosti, autenti nosti. Egzistencija je moguća samo preko brige. Iz brige proisti e in odlu nosti. Osnova egzistiranja za oveka je budu nost . Strepnja uklju uje viziju budu nosti, jer je sadašnjost vreme bez vizije. U sadašnjosti ovek egzistira ba en me u druge stvari. To je na in bitisanja oveka propalog me u stvarima. Strepnja oveka angažuje, pobu uje, dok ga strah parališe. U strepnji ovek sagledava svoje mogućnosti i postaje otvoren prema sebi.